

SURİYE KÜRTLERİ: TÜRKİYE KÜRTLERİ'NİN DEVAMI

A. Vahap ULUÇ¹

ÖZ

Bu çalışma, Suriye Kürtleri'ni toplumsal özellikleri açısından Türkiye Kürtleri ile karşılaştırmayı konu edinen bir çalışmadır. Bu çalışma, Suriye Kürtleri ile sınır boyunca Suriye Kürtleri'ne komşu yaşayan Türkiye Kürtleri ile sınırlıdır. Suriye Kürtleri, yaklaşık yüz yıllık zaman dilimi içinde soy, aşiret ve etnik yapı özellikleri açısından ortak özelliklere sahip Türkiye Kürtleri'nden toplumsal nitelikleri bakımından ve etnik kimlik bilinci konusunda ne tür farklılıklar yaşadılar? sorusunun cevabı bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, veriler literatür taraması ile birlikte görüşme ve gözlem tekniğı ile toplanmıştır. Suriye Kürtleri ve Türkiye Kürtleri farklı iki siyasal sistemin politikaları tarafından dönüştürölmek istenmiştir. Bunun sonucunda, her iki topluluk kültürel ve etnik özellikleri açısından bazı farklılıklar yaşamış olmakla birlikte, kültüre ve etnik kimliğe ilişkin ortak özelliklerini korumaya devam etmektedirler. Suriye Kürtleri, daha geleneksel yapılarına rağmen, Türkiye Kürtleri'ne göre daha güçlü bir kimlik bilincine sahiptirler.

Anahtar Kelimeler: Suriye Kürtleri, Türkiye Kürtleri, Kültür, Kimlik

¹ Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

SYRIAN KURDS: AS AN EXTENSION OF THE KURDS IN TURKEY**ABSTRACT**

This study aims at comparing the Kurds in Syria to those who live in Turkey in terms of their social characteristics. The study is limited to the Kurds in Syria and the Kurds in Turkey who live along the Syrian border. The objective of this study is to find an answer to the following question “How did the Kurds in Syria differ from the Kurds in Turkey in respect of social characteristics and sense of ethnic identity throughout a century when they had had similar characteristics in terms of bloodline, tribal line and ethnic structure?”

The data for this study were gathered through literature scanning as well as interviews and observation techniques. Both the Kurds in Syria and the Kurds who live in Turkey have been subjected to transformation policies by two different political systems. Although as a result of these policies both of them have experienced some cultural and ethnic transformations, both of them have maintained their common characteristics in terms of culture and ethnic identity. Despite their more traditionalist structures, the Kurds in Syria have a stronger sense of ethnic identity than the Kurds who live in Turkey.

Keywords: Kurds in Syria, Kurds who live in Turkey, Culture, Identity

GİRİŞ

Suriye ve Türkiye'de yaşayan Kürtler'in üzerinde yaşadığı coğrafya, birbirinin devamı özelliğini göstermektedir. Coğrafi özellikler, yer şekilleri, iklim ve bitki örtüsü bütünüyle birbirinin aynıdır. Türkiye ve Suriye sınırınının 1921'de çizilmesi ve daha sonraki süreçte yaşanan gelişmeler sonucu, mayınların döşenmesi gibi, Suriye ve Türkiye Kürtleri önemli düzeyde bir kopuşu yaşayarak, farklı iki siyasal sistemin sınırları içinde farklı politik ve ekonomik gelişmelerin konusu oldular. Bununla birlikte, hem Suriye hem Türkiye'de Kürtler, akrabalık ve aşiret kimliği ile beraber etnik kimliklerini ve bunda içkin kültürlerini korudular, buldukları ülkenin sınırları içinde etnik kimliklerine siyasal bir biçim verdiler.

İlk dönemlerde, "Arap Baharı" adı verilen ve önce Tunus'ta daha sonra domino etkisi yaratarak sırasıyla Libya, Mısır ve Suriye'ye yayılan 2011'de baş gösteren halk isyanı ve iç savaş ile beraber, bölgedeki mevcut siyasi statüko çöktü. On yıllardır baskı altında tutulmuş etnik ve dini/mezhepsel gruplar bir anda önemli aktörler haline geldiler. Bu aktörlerden bir tanesi iç savaş öncesine kadar birçok kişinin hakkında fazla bir şey bilmediği Suriye Kürtleri'dir. Suriye'de Baas rejimine karşı mücadele eden Suriye muhalefetinin radikal İslami gruplara yönelmesi ve Irak Şam İslam Devleti'ne (İŞİD) karşı mücadele eden seküler en güçlü hareketlerden birinin Kürt grupların olması, özellikle batı ve Amerika kamuoyunda Kürtler'e karşı ciddi bir sempatinin oluşması sonucunu doğurmuştur. Günümüzde, Suriye'de Kürt gruplar Amerika ve batının gizli müttefikleri durumundadır. Bu gelişmeler, haklı olarak, araştırmacıların ilgisini Suriye Kürtleri'ne yöneltmektedir. Son birkaç yıldır, Suriye Kürtleri ile ilgili düşünce kuruluşları - Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) gibi - önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Ancak, yapılan çalışmalar daha çok Suriye Kürtleri'nin siyasi tarihine ve demografik dağılımına ilişkindir. Suriye'deki Baas rejiminin içe kapanık ve baskıcı uygulamalarından dolayı, Suriye Kürtleri'nin sosyolojisine dair fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, Suriye Kürtleri toplumsal ve kimlik özellikleri açısından - Türkiye Kürtleri ile karşılaştırmalı bir şekilde - incelenmiştir.

Bu çalışma, Suriye Kürtleri ve sınır boyunca yaşayan Türkiye Kürtleri ile sınırlı olup, çalışmada söz konusu iki toplulukla ilgili iki sorunun cevabı aranmaktadır:

1. Siyasi sınırlarla Türkiye Kürtleri'nden koparılmış Suriye Kürtleri, yaklaşık bir asırlık süreçte sosyolojik açıdan Türkiye Kürtleri'nden hangi düzeyde farklılaştılar?
2. Politik bağlamda etnik kimlik bilinci konusunda Suriye Kürtleri, Türkiye Kürtleri'nden ne tür farklılıklara sahiptirler? Bu farkları etkileyen dinamikler nelerdir?

Bu çalışma, Suriye ve Türkiye sınırı boyunca yaşayan insanlarla yapılmış görüşme ve gözlemlere dayanan ve literatür ile desteklenmiş bir çalışma özelliği taşımaktadır. Çalışmanın yürütücüsünün sınır bölgesinde yaşıyor olması ve doktora çalışmasının sınır bölgesinde yerleşik - bir kolu Suriye tarafında yer alan - bir Kürt aşiretinin siyasal katılımını konu edinen bir saha çalışması olması, çalışmaya derin bir katılımcı gözlem niteliği kazandırdığı düşünülmektedir.

Suriye'de iç savaşın başlamasından hemen önce Kürtler'in en yoğun yaşadığı ve coğrafi olarak en geniş Kürt bölgesi olan Cezire, üç defa ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretlerin ilki 12-21 Ekim 2008 tarihleri arasında gerçekleşmiş olup, bu ziyarette hem Haseke şehrinde hem köylerde insanlarla görüşmeler yapılmıştır. İkinci ziyaret 4-7 Nisan 2009, üçüncüsü de 2-8 Mart 2011 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bunun dışında, Suriye'den Türkiye'ye akraba ziyareti ve taziyeler münasebetiyle gelen insanlarla birçok defa oturulup sohbet edilmiş, Suriye Kürtleri'nin sosyal, ekonomik ve siyasal konumları hakkında bilgiler alınmıştır. Kanaat önderleri ile yapılan görüşmelerde sınırın tarihsel süreci hakkında bilgiler toplanmıştır.

TRT 6 (Kurdî) için 2010 - 2011 yılları arasında hazırlanmış, Türkiye ve Suriye'de yaşayan insanların sınırla ilişkili olarak yaşadıkları hikayeleri konu edinen "Sınır Hikayeleri" isimli belgesel program kapsamında Şanlıurfa ve Mardin sınırı boyunca 39 aile ile görüşmeler yapılmıştır. Yine ORSAM'ın Türkiye ve Suriye Kürtleri arasındaki akrabalık ve aşiret ilişkilerini konu edinen bir çalışması çerçevesinde 6-9 Nisan 2013 tarihleri arasında sınırın Türkiye tarafında Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinden başlamak üzere Akçakale, Ceylanpınar, Kızıltepe, Nusaybin ve Cizre ilçeleri güzergahı boyunca şehir ve köylerde yaşayan bir çok kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler nitel özellik taşıyan mülakat tutanakları ve gözlem kayıtları tekniğine dayanmaktadır. TRT 6 (Kurdî) için yapılan görüşmeler kamera kaydı şeklinde gerçekleşen röportajlardır. ORSAM için sınırın Türkiye tarafında ve

Suriye Kürt bölgesine yaptığımız ziyaretler esnasında gerçekleştirdiğimiz görüşmeler ise amaca uygun hazırlanmış sorulara verilen cevapları içeren notlara dayanan mülakatlar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yaptığımız görüşmelere ilişkin bilgilerin bir kısmı görüşme sonrası, küçük notlar şeklinde kayıt altına alınmış; bir kısmı da - Suriye'deki rejimin insanlar ile yaptığımız görüşmeleri hoş karşılamayacağını düşündüğümüz için - Türkiye'ye döndükten sonra notlara dönüştürülmüştür.

İLİŞKİLERİN KOPUŞ SÜRECİ

Suriye, Osmanlı Devleti'nden koptuktan sonra yaklaşık bir yıl kadar İngiliz yanlısı Hicaz ve Iraklı bir elit grup tarafından yönetildi. Hemen ardından 1921 yılı sonlarına doğru Suriye'de bir Fransız manda yönetimi oluştu. Fransız Devleti ve yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı belirlendi. Ancak sınır, herhangi bir etnik, mezhepsel ve coğrafi özellik ya da bitki örtüsü temel alınarak değil, büyük ölçüde, tarihi Bağdat Demiryolu hattı esas alınarak çizildi ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Ankara_Anla%C5%9Fmas%C4%B1_\(1921\)\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ankara_Anla%C5%9Fmas%C4%B1_(1921)))).

Fransız manda yönetimi döneminde Suriye Kürt bölgesi sosyal, ekonomik ve idari yönden bazı farklılıklar içermektedir. Afrin, Halep'e bağlı olup, kent merkezleri ile ilişki halinde olan yerleşik bir nüfusa sahiptir. Göreceli refah seviyesi yüksek Afrin bölgesi, Halep ve İskenderun hinterlandı içinde yer almaktadır. Yoğunluklu olarak aşiretlerin (Kikan, Begara, Millan, Omera, Heverka, Şerabi, Şammara, Hemika, Surgiçi, vd.) yaşadığı Cezire ya da Binxet (hattın altı) denilen bölgede ciddi bir ağırlığı bulunmaktadır. Hem kentleşme düzeyi hem refah düzeyinin düşük olduğu bu bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik hinterlandını Mardin ve Musul oluşturmaktadır (Kürt Tarihi Dergisi, 2012: 29).

Kürtler'in yaşadığı ve anavatanları pozisyonundaki coğrafyayı tam ortadan bölmüyor idiyse de 40-50 km derinlikte bir Kürt nüfusunu sınırın güneyinde bırakan demiryolu hattının etrafında yerleşik aşiret²

² Kürtler'in sosyolojik yapısı, bütünüyle olmasa da büyük ölçüde soy ve aşiret ilişkilerine dayanmaktadır. İlden ile oranları değişmekle birlikte, bir bütün açısından bakıldığında Kürt nüfusunun yarısı belli bir aşiret mensubiyeti taşımaktadır (Sencer, 1993: 335). Barınma, can güvenliği ve temel ekonomik gereksinimlerin karşılanması amacıyla bir araya gelmiş, belli bir toprak parçası üzerinde hakimiyet tesis etmiş, üretim ilişkileri toprağa dayanan toplumsal ve siyasal bir örgütlenme olan aşiret, bir askeri birliğin hiyerarşik katmanlarına benzer örgütlenme özelliği göstermektedir (Bruinessen, 2003: 82, 136; Uluç, 2007: 90-96). Aşiret örgütlenmesi küçükten büyüğe doğru şu birimlerden oluşmaktadır: Aile, sülale, kabile ve aşiret. Gerçek kan bağına

ve kabileler, yeni çizilen sınırla - bir kısmı Türkiye, bir kısmı da Suriye tarafında (Rojava denilen bölge) kalacakları şekilde - ikiye bölündü. Suruç yöresindeki Berazi, Şeddadi, Didan, Asi, Şeyhi ve Pijan; Akçakale yöresindeki (çoğu Arap aşiretleridir) Beniııcıl, Benimihemed, Benized ve Ibada; Ceylanpınar yöresindeki Haracni, Niemi, Begara ve Ciburi; Kızıltepe yöresindeki Kikan (Necara, Sim'ela, Remaka, Aziza vd) Nusaybin ve Cizre yöresindeki Heverka, Dekşuri, Dekorî, Hemika Surgiçi, Omeri ve daha birçok aşiret-kabile topluluğu bölünmeyi yaşadı³.

Suriye'deki sayıları tartışmalı olmakla beraber, Kürtler yaklaşık 2 milyonluk nüfusları ile 22 milyon civarı olduğu tahmin edilen ülke nüfusunun % 8-10'una denk düşmektedir. Türkiye ve Suriye sınırının uzunluğunu oluşturan 911 km'lik şerit boyunca yaşayan Suriye Kürtleri, demografik açıdan birbirinden kopuk üç bölgede yoğunlaşmaktadır: Cezire, Kobani ve Afrin. Cezire bölgesi; Mardin merkez, Cizre, Nusaybin, Kızıltepe ve Ceylanpınar'a izdüşümü olan bir bölge olup, bu bölgede sınırdan yaklaşık 80-90 km içerde kalan Haseke ile ona bağlı sınır boyunca dizilmiş Derika Hemko'dan başlamak üzere Tırbesıpiye, Kamışlı, Amud, Derbesiye ve Serekaniye (Rasulayn) yer almaktadır. Kobani (Ayn al Arab) Urfa'ya bağlı Suruç ilçesinin izdüşümüdür. Afrin ise Halep ve Kürt Dağı tarafına düşmektedir (Bozbuğa, 2015). Cezire bölgesi, hem coğrafi olarak en geniş hem Kürt nüfusun en çok yoğunlaştığı bölgedir. Suriye Kürt bölgesinde, Kürtler dışında Araplar, Ermeniler, Süryaniler, Keldaniler ve Türkmenler; karşısındaki Türkiye tarafında ise yoğun Kürt nüfusu dışında Araplar, Türkmenler ve Süryaniler yaşamaktadır.

Suriye Kürtleri ile Türkiye Kürtleri arasındaki sosyal ve kültürel ilişkiler, bir şekilde, 1960 yılının başına kadar sürmüştür⁴. Yeni çizilen sınır, akraba ve aşiret üyelerinin bir kısmını Türk bir kısmını Fransız

dayanan aile ve sülale biriminden, “kan bağına dayanmayan bir grup arasındaki beraberlik ve bağlılık duygusu” (Erkan; Bozgöz, 2003: 20) anlamına gelen bir “akrabalığa” denk gelen aşirete doğru akrabalık bağlarının önemi azalır. Günümüzde, özellikle Türkiye Kürtleri bağlamında, sermayenin ticarileşmesi, sanayileşme, kentleşme, eğitim ve kitle iletişim araçlarının etkisi ile bu yapı çözülmektedir. Ancak, aşiretsel yapıyı çözecek ticarete ve sanayiye dayanan üretim ilişkileri zayıf kaldığı ölçüde, çözülme süreci de yavaş seyreden bir sürecin konusu olmaktadır.

³ “Amude'nin etrafındaki köylerin çoğu bizim aşirete aittir. Türkiye tarafında, Amude'nin karşısındaki köyler de bizim aşirete ait, bu köylerde bizim akrabalarımız oturuyor. Münasebetlerimiz belirli dönemlerde sekteye uğramışsada hep devam etti. Sınır boyunca bütün aşiretler bizim pozisyonumuzdadır” (Kaynak: Amır Deqori-Dekori aşiret liderinin yeğeni/Amude-Suriye).

⁴ “Mayınlar döşenene kadar Türkiye ve Suriye arasında insanlar çok rahat gidip gelebiliyorlardı. Sınırdaki asker nöbet tutuyordu ama kontroller çok sıkı değildi. O zaman “pasavan” dedikleri bir belge vardı. Bu belgeyi alan resmi yoldan çok rahat giriş-çıkış yapabiliyordu. Ancak birçok insan bu belgeye ihtiyaç duymadan kaçak yoldan Türkiye ve Suriye arasında gidip gelebiliyordu ve bu problem olmuyordu” (Kaynak: Hacı Salih Yılmaz-Halkalı Köyü/Mardin).

yönetiminde bırakmasına karşın, bu durum her iki parçanın – en azından sosyolojik olarak – bütünüyle ayrılmış olduğunu göstermemekteydi (Jwaideh, 1999: 274). Sınırın her iki tarafında yer alan topluluklar - özellikle ilk zamanlarda - ayrı devletlerde yaşadıklarını kabul etmediler ya da etmek istemediler. Onlara göre, akrabaları Türkiye ve Suriye adında müstakil iki ayrı devlette değil, “demiryolu hattının üstü”nde ve “demiryolu hattının altı”nda yani “Serhat-Serxet” (Türkiye tarafı) ve “Binhat-Binxet”ta (Suriye tarafı) yaşamaktaydılar. Onlar için demiryolu hattının anlamı sadece bundan ibaretti. Sınırın iki tarafında yer alan Kürtler’in birbirlerini hukuksal bağ içinde oldukları devletler üzerinden değil, bir “hat” üzerinden tanımlıyor oluşları, Birinci Dünya Savaşı sonrası çizilen siyasi sınırların zihinlerinde karşılık bulmadığına işaret etmektedir (Yıldırım, 2015: 517).

Hukuksal açıdan iki egemen devletin milli hudutlarını ifade eden bu sınır, iki topluluk arasındaki nüfus hareketliliğine mayınların döşendiği 1950’li yılların sonlarına kadar engel olamamıştır. Örneğin, sınırın iki tarafındaki aşiret topluluklarının yeni sürece bir türlü intibak edemedikleri ve sınırda ciddi bir hareketliliğin olduğu konusu sınırın çizildiği ilk yıllarda hazırlanmış resmi raporlara da yansımıştır (BCA, 262/764/15; akt. Öğüt, 2011: 100). Birincisi, Fransa’nın 1946’ya kadar devam eden iktidarı döneminde ve sonraki yaklaşık yirmi yılda Suriye’nin ekonomik durumu Türkiye tarafında yaşayanlara göre daha iyi idi (Kürt Tarihi Dergisi, 2012: 30). Türkiye’den Suriye’ye koyun, tütün gibi bazı mallar gitmekle beraber; sigara yaprağından çay, kahve, şeker hatta gaz yağı ve kumaşa kadar her şey Suriye’den Türkiye’ye geliyordu. Bu süreçte, bazı insanlar yoksulluktan Suriye tarafına geçtiler. Binlerle ifade edilen insan hayatına mal olan “kaçakçılık⁵ ekonomisi”⁶ de göreceli bu ekonomik gelişmişlik farkının sonucuydu.

⁵ Burada kaçakçılık ile Türkiye’den komşu ülkelere ve komşu ülkelerden Türkiye’ye getirip-götürdüğü malları belirli bir kar payı ile satarak geçimini sağlamaya çalışan insanların yaptığı iş kast edilmektedir. Özellikle 1980 öncesinde sınır boyunca yaşayıp temel geçim kaynağı kaçakçılık olan bir grup insan vardı. En çok bilinen kaçakçılardan birkaç tanesi Sı’ido, Hacı Şakir Duyan, Sine Sefero, Salihe Heme, Şeyh Hıdır, Helefe Bire Gaso ve Zıbere Bire Gaso’dur. Bunların önemli bir kısmı ya askerlerle girdikleri çatışmalarda ya da mayın patlaması sonucu hayatını kaybetti (Uluç, 2007: 135).

⁶ “İtiraf edeyim ki babamdan bana bir şey kalmadı. Bugün var olan bütün servetimi yıllar önce yaptığım kaçakçılıktan kazandım. Suriye’ye 1000-1500 Koyun geçirirdik. Yerine göre büyük baş hayvan götürürdük. Suriye’den mal (çay, sigara yaprağı, kahve, kumaş vb.) getirirdik. Bütün servetimi bu işten kazandım” (Kaynak: Hacı Şakir Duyan-Mardin’in belli başlı sermayedarlarından biridir).

İkincisi, hem vatan mefkuresi zayıf aşiret üyelerinin yeni kurulmuş devlete besledikleri aidiyet duygusunun zayıf olması hem devlet düzenine dayanan disiplinin “gevşek” yaşam biçimine sahip aşiret üyelerine ağır gelmesi nedeniyle olsa gerek (Gökalp, 1992: 39), birçok genç ya askere gitmemek için ya da askerlikten firar ederek Suriye'deki akrabalarına kaçtı. Üçüncüsü, kan davasına bulaşan bazı aileler, can güvenliği gerekçesi ile sınırın diğer tarafına kaçmak zorunda kaldı. Dördüncüsü, 1920 ve 1930'lardaki Kürt isyanlarının bir ulus yaratma projesini hayata geçirmeye çalışan yeni devletin (Türkiye Cumhuriyeti Devleti) iktidarı tarafından bastırılması üzerine (Bkz. Jwaideh, 1999: 393-419) birçok aile ve kişi soluğu sınırın diğer tarafında aldı. Bu grup aynı zamanda Suriye tarafında Kürt milliyetçiliğinin temelini atmada önemli bir rol üstlendi. Bunlara ilaveten, birçok aile ya kaçak⁷ ya da kanuni geçişlerle kız alıp-verdiler. Her biri başka bir nedenle sınırın diğer tarafına geçen bu grupların büyük çoğunluğu öncelikle Cezire bölgesine yerleştiler. Suriye hükümeti, bu göçleri gerekçe göstererek, Suriye Kürtleri'nin Suriye'nin asli vatandaşları olmadığını, başka ülkelerden göç yolu ile geldiklerini iddia etmiştir (Kürt Tarihi Dergisi, 2012: 26).

1960'lı yıllara kadar insanlar sınırı geçerek akrabalarını rahatlıkla ziyaret edebildikleri için sosyolojik bölünmüşlük sınırın çizildiği ilk dönemlerde ciddi bir toplumsal travma yaratmadı. Öyle ki, sınırın bir tarafındaki köylüler, sınırın diğer tarafındaki bir köyde toplanıp cuma namazını beraber kılma ve bayramlaşma gibi kolektif dini törenleri dahi birlikte yapabilmekteydiler. Örneğin, Suruç'ta sınıra sıfır kilometrede bulunan Elizer köyü böyle bir toplanma merkeziydi⁸. Asıl travma 1956-1960 yılları arasında sınıra mayınların döşenmesi ile yaşandı (www.ankarastrateji.org). Kardeşin kardeşi, amcanın yeğeni kaybettiği, mayınların her iki topluluğu on yıllarca görüşemeyecekleri bir derinlikte ayırdığı

⁷ Türkiye-Suriye sınırının çizildiği ilk günden itibaren iki topluluk arasında kız alıp-verme olayı hep devam etti. Bu evliliklerin önemli bir kısmı kaçak yollardan sınır geçişleri ile gerçekleşti. Türkiye Kürtleri'nden olan Şeha Hesen isminde 70 yaşlarındaki kadın kendi hikâyesini şu şekilde aktardı: “Ben 17-18 yaşlarındaydım. Beni Suriye'ye gelin verdiler. Babamgillerin köyü tam sınırdadır (Hanyeri/Mardin). Bizim köye yakın bir köyde meşhur bir kaçakçı vardı. Bir gece o beni Suriye tarafındaki Derbesiye'ye geçirdi. Yaklaşık yirmi yıl baba evine gelemedim”.

⁸ “Hemen karşıdaki köyler bizim akrabaların köyü. Yaşlılarımız bize anlatırdı, mayınların döşenmediği yıllarda hem cuma namazı hem de bayram kutlamaları için çevre köydekiler ve Suriye tarafındaki akrabalarımız bizim köyde toplanırlarmış” (Kaynak: Elizer Köyü sakinleri/Suruç- Şanlıurfa).

dönem bundan sonrasdır⁹. Ancak mayınların döşenmesi fiziki ilişkileri büyük ölçüde koparmakla birlikte, ilişkilere güçlü romantik bir boyut ekledi. Beş-on yılda bir gerçekleşen ziyaretlerin hatıraları en ince ayrıntısına kadar ve defalarca anlatılarak, gıyabında insanların bütün özellikleri ile birbirini tanımalarını sağlamaktaydı. Karşılıklı gönderilen hediyeler (tespih, çakmak, sigara tabağı vb.) ilişkileri zinde tutan imgesel bir öneme sahipti.

Suriye ve Türkiye Kürtleri arasındaki akrabalık ve aşiret ilişkileri, duygusal anlamda güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Aşiret ve kabilelerin sınırın her iki tarafındaki lider aileleri aynı soydan gelen amcazadelerdir. Bu güçlü ilişkilerden dolayı, sınırın bir tarafında iki aile arasında çıkan kavga veya baş gösteren kan davası sınırın diğer tarafında yaşayan her iki tarafın akraba ailelerinin ilişkilerine yansiyabilmektedir.¹⁰

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 2002'de iktidara gelmesinden sonra Suriye ile kurulan yakın ilişkiler, Beşar Esad'ın babası Hafız Esad'a göre daha ılımlı tavrı Türkiye ile Suriye Kürtleri'nin ilişkilerine de yansımıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesi çerçevesinde, sınır geçişlerinde büyük kolaylıklar sağlanmış ve iki topluluk arasındaki ilişkiler yeniden canlılık kazanmıştır (<http://www.hurriyet.com.tr>). Suriye'de 2011'de başlayan iç savaş ile birlikte sınırlar "önemini kaybetmiş", on binlerce Kürt sınırın Türkiye tarafına geçmiştir. Bu durum, sınırın her iki yakasındaki topluluğun ilişkilerinin yeni bir biçim kazandığının göstergesi olmuştur.

SINIR TANIMAYAN KÜLTÜR

Kültür, insanın doğaya yaptığı her tür katkıdır. Bir başka anlatımla, doğada bulunmayan, toplum halinde yaşayan insanların varlık ve değere ilişkin ihtiyaçlarını karşılamak üzere belli bir amaç için yaratılan ve üretilen her şeydir. Kültür, "bilgiyi, inancı, sanatı, ahlaki, hukuku, adetleri ve alışkanlıkları içeren

⁹ "Biz aslen Türkiyeli'yiz. Köyümüz Kızıltepe/Mardin'in hemen doğusuna düşen Tılsirez köyüdür. Babam ile amcazadelerimizin bir kız isteme meselesi yüzünden araları bozulur. Babam kızgınlığını göstermek için hayvanlarını toplayıp Suriye tarafına geçer ve yerleşir. Mayınlar döşenince de biz Suriye tarafında kaldık" (Kaynak: Salih Dırbas/Derbesiye-Suriye).

¹⁰ "Türkiye tarafında, iki aile ya da aşiret arasında ortaya çıkan husumet Suriye tarafındaki her iki tarafın akrabalarının ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. Bu duruma örnek teşkil edecek çok sayıda olay var. İki aile arasında ciddi bir sorun yaşandığında, bu durum sınırın diğer tarafında ciddi bir soruna dönüşmese de her iki tarafın akrabaları arasındaki ilişkilerde en azından bir soğukluğa neden olur" (Kaynak: Ferhan Uluç/Kızıltepe-Mardin).

karmaşık bütün"dür (Eagleton, 2005: 46). Gelenek, görenek, dil, tarih, din ve teknoloji kültürün maddi ve manevi yaratımlarını içerir.

Gelenek, görenek ve adetler birer sosyal olgudur ve genel olarak, kültürün sürekliliğini ifade eden davranış örüntüleridir. Bu davranış örüntüleri, toplumsal ilişkileri düzenleme anlamında değer ve toplumsal ilişkileri devam ettirme bağlamında yapı özelliği taşımaktadır.

Kültürün önemli özelliği, toplum bireylerinin birbirleriyle nasıl ilişki kuracakları yönünde yol gösterici davranış örüntülerini oluşturmalarıdır. Davranış örüntüleri, aynı davranışta bulunan insanların söz konusu davranış tekrarlamaları yolu ile kalıplaşmış kültürel oluşumlardır. Davranış örüntüleri, standart biçimler almışlar ve genelde bunlara uyulur. Değer ve normlardan oluşan davranış örüntülerinden sapma toplumsal yaptırımları beraberinde getirir (Aydın, 2013: 53). Toplumsal normlara uymanın iki önemli nedeni vardır. Birincisi, bu normların yerine getirdiği fonksiyonlar sayesinde insanın karşılaştığı insan veya çevresel kaynaklı engellerin aşılmasıdır. İkincisi, toplumdan dışlanma, aforoz edilme korkusudur. Geleneksel toplumlar modern toplumlara göre gelenek ve görenekleri daha çok önemsediklerinden bu toplumlarda din, aşiret ve klan ilişkileri gibi gelenek ve görenekte içkin davranış örüntüleri daha uzun süre varlığını sürdürme özelliğine sahiptir.

Kürtler, beraber yaşadıkları topluluklara (Türk, Arap, Fars, vd.) göre - tarihsel, ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı - daha geleneksel bir yaşam tarzına sahiptir. Toplumsal yapısı önemli ölçüde aşiret düzenine dayanan Kürt toplumu, sınırları içinde yaşadıkları ülkelerin modernleşme süreçlerinden etkilenmekle beraber yüzyıllara dayanan geleneklerini bir şekilde sürdürebilmişlerdir. Bu durumun Kürtler açısından "avantajı", farklı ülkelerin siyasi sistemleri içinde yaşıyor olsalar da ortak bir etnisitenin birer parçası olma yönündeki kimliklerini koruyabilmiş olmalarıdır.

Kürt coğrafyasında, sınırın hem Suriye hem Türkiye tarafında, sınır boyunca Arap kültürü - Kürt nüfusunun üstünlüğüne rağmen - gözle görülür bir hakimiyete sahiptir. Sınır hattında, sınırın iki yakasında - iki ülkenin modernleşme performansına bağlı olarak önem düzeyi değişmekle birlikte - erkekler Arap entarisini giyer, başlarına da Araplar'a ait puşi ve agal takarlar. Yemek kültürü, hakeza, Arap kültürüne uygun bir şekilde büyük tepsilerde ikram edilir ve pilav tarzı yemekler kaşık

kullanılmadan elle yenilir. Aşiret kültürünün güçlü olduğu yakın bir zamana kadar, her köy odasında mutlaka Arap aşiret kültürüne ait ve bir statü göstergesi olan “mırra” kahvesi ikram edilirdi. Aşiret sohbetlerinde konu ile ilgili Arap kültürüne ait anekdot ve atasözlerine sıklıkla referansta bulunulur¹¹. Arap kültürünün bu baskın özelliği, İslam dininin temel referanslarının Arap dili ve kültürüne ait kaynaklar olmasından dolayı, Araplar'a ait her kültür unsurunun adı konulmamış bir kutsiyet kazandığı durumla izah edilebileceği gibi; aşiretlerin karşılıklı bedevi ve yerleşik olma konumları ile de açıklanabilir: Göçebe halindeki refaktan uzak, servet biriktirmeden günü birlik yaşayan, bütün vahşiliklerini üzerlerinde taşıyan göçebe-bedevi topluluklar, bu özelliklerini yitirmiş, mal-mülk, bol nimetle tanışmış yerleşik-hadari toplulukları alt etme, onları boyundurukları altına alma gücüne sahiptirler (Haldun, 2014: 348-349). Yerleşik toplumların kurduğu medeniyet bu ilişki sonucu yıkılırlar. Buna göre, çöl şartlarının zorlaması sonucu, temel geçim kaynağı “talancılık” olan bedevi Arap aşiretlerinin - Şemmera, Begara, Ineza gibi - sınır boyunca/çöl ağzında yaşayan Kürt aşiretlerini haraca bağlayacak¹² kadar savaşçı yapılarında içkin özelliklerinin göreceli daha “hadari” olan yarı-yerleşik ve yerleşik Kürt aşiretlerinin kültürüne baskın geldiği düşünülebilir.

Sınırın her iki tarafındaki aynı kültür, aynı gelenek ve görenek - bazı farklılıkları içerse de¹³ - sınırın bir tarafından diğerine devamlılık arz eder. Konuşulan dil aynıdır, sınır boyunca Kürtçe'nin Kürmanci lehçesi konuşulmaktadır. Ancak, her iki ülkenin Kürt dili üzerindeki politikalarının bir sonucu olarak, Suriye Kürtleri'nin Kürtçesi'ne Arapça, Türkiye Kürtleri'nin Kürtçesi'ne de Türkçe karıştığı için konuşmada bazı zorluklar yaşanabilmektedir¹⁴. Dinlenen müzik de aynıdır. Sınırın bir tarafında

¹¹ “Bizim bu bölgede giyim kuşam, yemek adetleri Araplar ile aynı. Bizde yakın bir zamana kadar entari giyilirdi. Şimdi sadece yaşlılar giyiyor. Eskiden aşiret adetleri güçlüydü, şimdi o kayboldu. Bütün köylüler köy odasında toplanır, onlara büyük tepşilerde yemek ikrak edilirdi. Her köy odasında “mırra” kahvesi pişirdi. Mırra Arapça acı anlamına gelmektedir. Suriye’de amcazadelerimiz var, sık sık onları ziyarete giderim, onlar süreklî gelirler. Bu adetler Arap coğrafyasında hala güçlü” (Hacı Şerif Karahan-Aşiret/Kabile önderi/Kızıltepe-Mardin).

¹² Aşağı Mardin ovasında yerleşik Kikan aşireti (Kikan Çırakan ve Kikan Halacan) 1900’lerin başında Şemmera aşiretine hıva (haraç) vermekteydi. Kikan Çırakan aşireti Zeyd İbn Sehermik ve Milhim El Dadi, Kikan Halacan ise Zeyd Zer-Hemk adlı şeyhler tarafından haraca bağlanmıştı (Gökalp, 1992: 63).

¹³ Örneğin, sosyalist rejimin etkisi ile olsa gerek, Suriye tarafında yaşayanlar kadın-erkek ilişkilerinde modern yaşama daha yatkındır. Türkiye tarafında yaşayanlarda pek görülmeyen kız ve erkeklerin aynı mekanda oturup sohbet etmeleri, bir erkeğin kıza evlenme teklifinde bulunması olağan karşılanmaktadır. (Kaynak: Şükriya Mihemed ve Gütne Hüso/Haseke-Suriye).

¹⁴ “Suriye’deki akrabalarımızla aynı dili ve şiveyi konuşmaktayız. Ancak onların konuşmalarında çok sayıda Arapça kelime geçiyor. Onlar da aynı şeyi bizim için söylüyorlar. Sizin konuşmanızda çok Türkçe kelime var diyorlar. Bu nedenle konuşmada bazı sıkıntılar yaşanmaktadır” (Kaynak: Abdülkadir Gök-Sosyolog/Suruç-Şanlıurfa).

dinlenen sesi güçlü bir dengbêj (halk ozanı), sınırın diğer tarafında da dinlenilmektedir. Örneğin Suriye'deki Kobani bölgesinde dinlenen Baqî Xido, Ş. Urfa'da; Mardin'de dinlenen Mahmude Hese ve Izedino, aynı şekilde, Derbesiye, Amude ve Haseke'de; Kamışlı, Haseke, Amude ve Derbesiye'de dinlenen Seid Gabari ve Mihemed Şêxo, bütün Mardin bölgesinde; Nusaybin ve Ömerli'de dinlenen Murado ve Hisene Omeri yine sınırın karşı tarafında dinlenilmektedir.

Sınırın her iki yakasında din ortak olduğu gibi - Ezidiliğe ait küçük gruplar dışında - mezhep de ortaktır. Sınır boyunca hakim mezhep sünniliğin Şafii yorumudur (Izady, 2004: 250). Kuzeydoğu Suriye (Cezire) bölgesi 1950'li yıllara kadar Türkiye'de medrese eğitimi alan din adamı adaylarının merkezi konumundaydı. Bugün Türkiye'de yaşayan medrese eğitimi almış din adamlarının büyük çoğunluğu, bir şekilde, Suriye tarafında yer alan bu kurumların rahle-i tedrisatından geçmiştir¹⁵.

Suriye ve Türkiye devletlerinin ekonomik ve siyasal yapılarının yarattığı sonuçlar, her iki topluluğun din anlayışı üzerinde bazı farklılıklar yaratmıştır. Türkiye'deki çok partili siyasal yaşam ile Suriye'deki baskıya dayanan ve özgürlüklere fazla alan tanımayan siyasal örgütlenme, dini pratikleri etkilemiştir. Türkiye'de Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'li yıllarla beraber İslami faaliyetlere yönelik baskının azalması sonucu oluşan özgürlük ortamı içinde İslami gruplar kentsel mekânda gün geçtikçe güç kazanmışlardır (Bkz. Mardin, 2011: 78-94): Milli Görüş, Nurculuk, Süleymancılık vd. Ancak Suriye'de devlet, dini kurumlara böylesine geniş bir alan açmadı, aksine, yerine göre şiddet kullanarak Müslüman Kardeşler'e (İhvan-ı Müslimin) yönelik uygulamalarda olduğu gibi (Örneğin Hama katliamı¹⁶) toplum içinde örgütlenmelerine izin vermemiştir. Dini faaliyetler istihbarat teşkilatının (Muhaberat) sıkı denetimi altındadır¹⁷. Bundan dolayı, genelde Suriye'nin bütününde, özelde Kürt

¹⁵ Bu yöndeki bilgiler Türkiye tarafında yaşayan din adamları (Mela-Medrese eğitimi almış din adamı) ile yapılan görüşmelerden toplanmıştır.

¹⁶ Hafız Esad'ın iktidara gelmesinden sonra, Suriye'de Nusayriler'in ağırlıkta olduğu bir yönetim oluştu. Bu durumdan rahatsız olan sünni gruplardan Müslüman Kardeşler Suriye Devleti'nin 1976'da içine girdiği Lübnan iç savaşında zayıflamasını da fırsat bilerek Hama şehrinde bir isyan başlattılar. Bu isyanı bastırmak için Şubat 1982'de şehri karadan ve havadan bombalayan Suriye devlet güçleri büyük bir katliama girişti. Değişik kaynaklara göre 10 ile 30 bin arası insan hayatını kaybetti. Bu olaydan sonra İslami gruplar üzerindeki baskı daha da arttı (https://tr.wikipedia.org/wiki/Hama_Katliam%C4%B1).

¹⁷ "Türkiye'de İslami grupların evlerde toplanarak dini dersler yaptıklarını söylüyorlar. Bizde böyle bir şey düşünülemez. Böyle bir şey olsa ve devlet bunu duysa Allah bilir o insanlara ne olur" (Kaynak: Reşad Mahmud-matematik öğretmeni/Kamışlı-Suriye).

Devletin baskıcı tutumu sadece dini faaliyetlere yönelik değildir. Sistem kendisi için "tehdit" gördüğü her şeye karşı aynı sert tutumu sergilemektedir. Nitekim, TRT 6 (Kurdî) için hazırladığımız belgesel programının Suriye ayağındaki çekimler için

bölgesinde kent yaşamını içine alan ve bu anlamda Kürt entelektüel birikimini manipüle edecek bir İslam anlayışı gelişmedi. Sadece kırsal kesimde (köylerde) örgütlenmiş ve devletin kontrolünde faaliyet gösteren, sınırlı düzeyde kişi üzerinde etkili olan, şeyh-mürit ilişkisine dayanan ve en büyük temsilcisi Haznavi şeyhleri olan bir “tarikat İslamı” mevcuttur¹⁸.

Suriye’de 2011 yılından bu yana devam eden iç savaş ve kaos ortamından kaçıp Türkiye’ye geçmiş ve bir çoğunu akrabalarının sahiplendiği Suriye Kürt’ü bulunmaktadır. Bu süre zarfında, Türkiye ve Suriye Kürtleri arasında çok sayıda evlilik gerçekleşmiştir. İki topluluk arasında evliliklerde bir patlamının yaşandığı söylenebilir (<http://www.guneydoguguncel.com>). Son yıllarda sınıra yakın yerlerde yaşayan Suriye Kürtleri, Türkiye’deki GSM operatörlerine ait cep telefonlarını kullanmaktadırlar. 2000’li yılların başına kadar ancak on yılda bir telefonla görüşebilen insanlar, günümüzde her gün cep telefonları üzerinden görüşebilmektedirler. Bütün bu yeni ilişkiler, iki topluluk arasında yaşanmış “yabancılaşma”yı azaltan bir misyon görevi görmektedir¹⁹.

Hem Türkiye hem Suriye’deki Kürt bölgesinde, bir yandan değişime direnen aşiret yapısı (Bkz. Uluç, A. Vahap; Karasu, Mithat Arman, 2015: 214-223), diğer yandan toplumsal yapıyı köklü değişime uğratacak kapitalist üretim ilişkilerinin zayıflığı, iki topluluğa ait kültür örnekleri arasındaki farkı azaltmakla beraber, Türkiye ve Suriye’nin gelişmişlik düzeyleri farkı, iki ülkedeki Kürtler’in kültürlerini etkilemiştir. Suriye Kürtleri, Suriye’deki az gelişmişlik düzeyiyle uyumlu olarak daha

gittiğimiz Haseke’nin kırsalında istihbarata ait iki araç bize eşlik etti. Vatandaşlar ile yaptığımız röportajlarda muhaberatın elemanları hazır bulundular. Röportaj yapmak istediğimiz insanlar korkudan konuşmak istemedikleri için programı Türkiye’de yapılan görüşmeler ile sınırladık.

¹⁸ Sınırın Türkiye tarafında da bu tarikatın önemli sayıda müridi vardır ve aynı zamanda Türkiye’deki tarikat çevreleri ile ilişkileri bulunmaktadır (Kaynak: Said Takılan - Suriye’den gelip bir süreliğine Şanlıurfa’da ikamet eden Haznavi şeyhlerinin ailesine mensup bir grup insanı ağırlamıştır/Şanlıurfa)

¹⁹ İki topluluk arasındaki ilişkiler her zaman duygusal bir içerik taşımamakta, bazı sorunların da nedeni olabilmektedir. Yoksulluk, kan davası, askerlikten firar etme gibi nedenlerle veya başka sebepten dolayı Türkiye’den Suriye’ye kaçan çok sayıda kişinin Türkiye’de kaydı bulunmaktadır ve paylarına düşen arazileri vardır. Bu grupta yer alan bazı kişiler, Türkiye’ye gelerek vatandaşlık hakkı kazanmakta ve akrabalarından paylarına düşen mirası (toprak) talep etmektedir. Az bir kısmı bu mirası rahat bir şekilde alırken, büyük bir kısmı, bu arazileri kendi aralarında paylaşmış Türkiye’deki akrabalarının tepkisi ile karşılaşmaktadırlar. İleriki zamanlarda bu talebin daha güçlü bir şekilde gündeme geleceği düşünülebilir. Bu da, sınırın iki tarafında yaşayanlar arasında ciddi hukuki sorun demektir. Bu sebepten dolayı, son yıllarda geçişlerin kolaylaşması bu tür taleplerle karşılaşma ihtimali olan sınırın Türkiye tarafındaki akrabaları endişelendirmektedir (Kaynak: Süleyman Bathan ve Ferhan Uluç/Hanyeri Köyü-Mardin).

geleneksel bir toplum yapısına sahip iken; Türkiye Kürtleri de kendi ülkelerinin göreceli daha gelişmiş düzeyine bağlı olarak modern kurumlarla daha çok iç içe geçmişlerdir.

KİMLİK ÖZELLİKLERİ: EKONOMİK, TOPLUMSAL VE SİYASAL DİNAMİKLER

Herkesin sosyo-ekonomik konumuyla, inançlarıyla, soy bağları ve kökleriyle, cinsiyetiyle vs. tanımlandığı en az bir kimliği bulunmaktadır. Kimlik kavramı, genel olarak insanın “kim” olduğu sorusuna atfen kişiyi tanımlamaya dayanan bir olgu olmanın yanı sıra, kişinin kendisine ve ötekine yakıştırdığı özellikler, vasıflar anlamına da gelir (Bilgin, 1994: 243-244). Kişiler ve topluluklar arası ilişkiler çerçevesinde ete-kemiğe bürünen kimlik, bir yandan bireylerin bir takım rollere, davranış kalıplarına, statülere ve kategorilere bağlanmalarına; diğer yandan ötekilerin belirli bir sosyal grubun üyesi olarak buldukları aidiyet içinde bireye yakıştırdıkları çeşitli karakter özelliklerine referansta bulunur. Bir insan aynı anda hem Türk hem Müslüman hem sosyalist hem feminist hem çevreci olabilmektedir. Ancak bir bireyin farklı kimlikleri tartması ve bunlardan birine öncelik vermesi, toplumsal ve siyasi ortamın varlığı ile kendi benlik anlayışı arasındaki ilişkinin sonucudur (Parekh, 2014: 53).

Genel sınıflandırma içinde iki tür kimlik vardır: Bireysel kimlik ve kolektif kimlik. Bireysel kimlik, bireyin bir varlık olarak kendisinde için özelliklere dayanan kimliktir. Kolektif kimlik ise, belli bir mekanı yurt edinmiş grupların diğer gruplardan farklarını ortaya koyan özelliklerini ve bu yöndeki iradelerini ifade etmektedir. Dil, din, kültür, tarih, maddi koşullar ve toplumsal bellek tarafından inşa edilen kolektif kimlik, bu anlamda, etkileşim halinde olan çeşitli bireyler ya da gruplar tarafından üretilen ve bireylerin kendilerini ortak birliğin birer parçası biçiminde algıladıkları; hem bilişsel hem duygusal açıdan etkin ilişkiler yoluyla çerçevelenmiş bir yapıdır (Melucci, 2014: 83-84). Kolektif kimlik, belirli bir grubun kendi farklılığını ifade edecek bir kimlik inşası adına kolektif bir geçmiş yaratma çabasıdır. Geçmiş ile kurulan ilişkiler üzerinden kendini var eden kolektif kimlik, bu çerçevede, bir takım semboller, hatıralar, töreler, alışkanlıklar, inançlar ve bilgiler gibi geçmişin mirasına dayanarak kolektif hafızadan hareketle oluşturulur (Bilgin, 1994: 53-55).

Kolektif kimliğin bir alt örneği olan etnik kimlik, ulusal kimlik ve milliyetçilikten farklı anlamlarda değerlendirilmektedir. Etnik kimlik, belirli bir insan grubunu ortak bir soy, paylaşılan tarih, ortak kültürel unsurlar, özel bir yurt gibi kendine has özellikler bakımından ötekilerden ayıran, kültürel açıdan - özellikle dil açısından - ortak özelliklere sahip bir topluluğun kolektif benliğini ifade etmektedir. Milliyetçilik ise, siyasal bir program olarak ulus haline gelmiş grupların ulaşabildiği bir bilinç haline denk düşmekte olup, Fransız Devrimi ile beraber gündeme gelen siyasal bir projedir (Smith, 2014: 42). Aynı etnik gruba ait olma, aynı dili konuşma bağlamında milliyet duygusunun modern milliyetçilikten önce de yoğunluğu ve şiddeti farklı zamanlarda değişmekle birlikte var olduğu, ancak bunun bilinçsiz ve sistematik olmayan bir duygu olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde konuşulan dil doğal bir gerçeklik olarak kabul edilmiş ve politik ve kültürel bir mücadele nesnesi biçiminde görülmemiştir (Kohn, 2012: 133-134).

Milliyetçilik, bir kitle ideolojisi olarak, pazar ekonomisine dayanan kapitalistleşmenin ve sanayileşmenin getirdiği değişen toplumsal yapının içinde gelişmiş burjuva sınıfının ideolojisidir. Bundan dolayı, milliyetçilik uzun soluklu ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümün yaşandığı (işbölümü, sınıfsal farklılaşma, emeğin metalaşması, kentleşme, orta sınıflaşma, bireyselleşme, düşüncenin ideolojileşmesi ve eşitlik ve özgürlük talepleri gibi) kapitalist üretim ilişkilerinin hakim olduğu batı toplumlarına aittir (Ergil, 1986: 82-84). Bu tespit, modernleşme sürecini sanayi devrimi ile eş zamanlı yaşamış batı toplumu için açıklayıcı bir model olmakla birlikte, geç-modernleşmiş, ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanan batı dışı toplumların milliyetçiliklerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayı, sonradan modernleşmiş ve sağlıklı bir kapitalistleşme sürecini yaşamamış, burjuva sınıfı zayıf toplumlarda milliyetçilik, toplumsal ve siyasal birtakım üst yapı kurumlarına dayanmaktadır. Türkiye'deki modernleşme bunun tipik örneğidir (Kaya, 2006: 87). Türkiye ve özellikle Suriye Kürtleri'nde kimliğin inşa süreci - önemli ölçüde - üst yapı kurumları (eğitim, siyaset, kitle iletişim araçları, vd.) ile açıklanabilecek bir durumdur.

Değişik etnisite türlerinden bahsedilmektedir. Ulus öncesi ya da etno-ulusal yapılar en çok üzerinde durulandır. Bu gruplar, ulus olma yönünde gayret göstermekte ya da ulus olduklarını iddia etmektedirler. İspanya'da Bask'lar, Kanada'da Quebec'liler, Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de Kürtler bu

gruba birer örnektir (Fantom, 2001: 44). Etnik aidiyet; kimliğe aidiyet ve ayrımcılıkla gelişir. Etnik kimlik bilinci de bu süreçte yoğunluk kazanmaya başlar. Söz konusu gruplar bir devletin içinde ulus olmayı amaç edinmişlerdir. İçinde yer aldıkları devlet, farklı sertlikte bu talepleri engellemeye çalışır. Devlet kısmen de olsa bu etnisiteleri hakim ve egemen kültür içinde asimile etmeye çalışarak homojenleşmek ister. Bu etnisiteler ise güçleri oranında bu homojenleşmeye karşı direnmeye gayret gösterir (Kutlay, 2006: 107-111). Etnik grubun sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, nüfus açısından büyüklüğü ve buna eşlik eden kimlik bilinci ile içinde yer aldığı devletin kimliklere karşı geliştirdiği politik-askeri tutum; siyasi-kültürel talepte bulunan etnik grup ile devlet arasındaki ilişkileri tayin etmektedir.

Gelişmişlik Farkı ve Etnik Kimlik Bilinci

Hem coğrafi hem sosyolojik açıdan Türkiye Kürtleri'nin bir devamı olmakla beraber, Suriye Kürtleri'nde aşiret bağları çok daha güçlüdür. Aşiret ilişkileri ve değerleri sadece sıradan aşiret üyeleri tarafından değil, yüksek eğitim almış kişiler tarafından da sahiplenilmektedir²⁰. Bireyselleşme ve bireyselleşmede içkin değerleri savunan toplumsal çevreler çok sınırlı düzeydedir. Oysaki Türkiye Kürtleri'nde toplumun hiçbir katmanında aşiret aidiyeti bu denli güçlü destek bulmamaktadır. Örneğin, Türkiye Kürtleri'nin uzun zamandır terk ettiği, kaçırılan kıza ve öldürülen kişiye karşılık, karşı tarafa ödenmek üzere on sekiz yaşını doldurmuş her reşit erkek başına - "bêş" adı verilen - yardım amaçlı toplanan para, hala Suriye Kürtleri'nin sosyolojisinin önemli bir normudur. Suriye'deki iç savaşın hemen başında, 2011'de Beşar Esad iktidarının kimliksiz Kürtler'e vermeyi düşündüğü kimlik hakkı gibi bazı konuları görüşmek üzere Kürtleri temsilen, görüşmeleri Kürt aşiret önderleri ile yapması, aşirete dayanan yapının toplumsal temsiliyet gücünü tescillemektedir.

Kapitalistleşme sürecini yaşayamamış, ekonomisi tarımsal üretime dayanan Suriye Kürtleri'nin toplumsal yapısının bu özellikleri, üretim tarzından ayrı düşünülemez elbette. Dört yüz bin nüfusa

²⁰ Haseke kent merkezinde oturan, Rusya'da petrol mühendisliğini okumuş, ilk eşi Rus olan Abdulkadir Beşar ile yaptığımız sohbet esnasında konu aşiret değerlerine geldiğinde Abdulkadir'in aşiret kültürüne ait "intikam alma hakkı"nı (ihkak-ı hak) aşiret dayanışmasının önemini ve değerini şiddetle savunması ilk etapta çok garibimize gitmişti. Ancak ardından aynı şekilde Rusya'da eğitim almış Ednan Hüso (eczacı) ve benzerinden de bu tür savunmaları dinledikten sonra şaşkınlığı üzerimizden attık.

tekabül ettiği tahmin edilen, nüfusunun yarıya yakını Kürtler'den oluşan ve Kürt bölgesinin en büyük şehri Haseke, çevre köylerin kentin içinde kaldığı ve kenar mahallelerinin hala köye ait fiziksel görünüm özelliği gösterdiği kerpiçten evleri ile bir 'köy-kent yığını' özelliği taşımaktadır. Koca şehirde, Türkiye'de artık her ilçede birkaç tanesine denk gelinen market tarzı tek bir alış-veriş merkezine rastlanmamakta²¹, piyasa bakkal tarzı işletmeciliğe dayanmaktadır.

Suriye Kürt bölgesi, "verimli hilal" kabul edilen mümbit toprakların göbeğinde yer almaktadır. Tarımsal üretim, doğal kaynaklar ve su bakımından Kürt toprakları Suriye'deki zengin en verimli alanlardan biridir (Montgomery, 2007: 26). Bu bölgede hakim üretim, buğday, arpa, mercimek, mısır, pamuk, zeytin ve fıstık ürünleridir. Ekonominin son derece merkezî ve tarım üzerinde kamu sektörünün oldukça güçlü bir yönetime sahip olduğu Suriye'de iktidar, ekonomik kaynakları toplumu kontrol altında tutmak için bir güç olarak kullanmakta, vatandaşın elindeki ürünün fiyatını "devletin vicdanı"nın belirlediği rayiç üzerinden tayin etmekte, böylece üretimden elde edilen ürün güçlü bir artı değere dönüşmemektedir. Örneğin, Kürt çiftçilerine kredi verilmesi ve ödemelerin yapılması güvenlik güçlerinin ve Baas yetkililerinin takdirine bağlıdır (Montgomery, 2007: 156). Ekonomideki bu yapısal nedenlerden, Suriye'de dikkate değer bir Kürt orta sınıfı oluşmadı. Türkiye Kürtleri ise 1950'li yıllardan bu yana rekabet ekonomisini benimsemiş Türkiye piyasası içinde yer edinmiş, Türkiye'nin batısındaki sermaye grupları ile kurdukları ittifaklar yoluyla - buna aşiret reisleri ve toprak ağaları dahildir - zayıf ya da güçlü bir orta sınıf oluşturabilmiştir (Beşikçi, 1992: 264; Izady, 2004: 412). "1950'lerde oluşan ya da hızlanan sosyo-ekonomik değişimler tarımın makineleşmesi, sanayileşme, kırdan kente göç, rakip parti siyasetlerinin yol açtığı siyasal hareketlenme, eğitimin ve kitle iletişiminin yaygınlaşması - Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin - geleneksel toplumsal yapısını baştan sona değiştirdi. Aşiret bağları, tamamen ortadan kalkmasa da, sadece göç nedeniyle değil, aynı zamanda aşiret içinde sınıfsal çatışmaların şiddetlenmesiyle zayıfladı" (Bruinessen, 1994: 57). Kaldı ki, PKK hareketini daha önceki Kürt isyanlarından ayıran, onun temsil ettiği kimlik düşüncesinin Kürtler'in bütün toplumsal

²¹ Haseke kent merkezinde market benzeri alış-veriş merkezleri var mı sorusuna, burada yok ama Şam ve Halep'te var, dediler. Kent merkezini dolaştıktan sonra bu gerçeği daha iyi anladık.

kesimlerine yayılmasında bu orta sınıflaşmanın önemli bir etkisi vardır (Bostancı, 1999: 107-108; Kutlay, 2006: 68-69).

İki bölge arasındaki bu “gelişmişlik farkı”²²na karşılık, paradoksal bir şekilde, Suriye Kürtleri’nde Kürt kimlik duygusunun Türkiye Kürtleri’ne oranla çok daha güçlü olduğu yönünde genel bir kanı bulunmaktadır. Gözlemlerimiz de bu kanıyı desteklemektedir²³. Örneğin, PKK’ya katılım Türkiye’den sonra en çok Suriye’den gerçekleşmektedir (<http://www.aksiyon.com.tr>). Suriye Kürt bölgesinde fertler ya da sosyal gruplar aşiret kimliği bir yana sınıfsal, ideolojik ya da başka sosyal ve siyasal özelliklerinden çok etnik kimlikleri ile öne çıkmaktadır. “İki Kürt’ün kendi aralarında Arapça konuşması hicap duyulacak bir şeydir” ilkesinden hareketle Kürtler sosyal yaşamın bütün alanlarında Kürtçe konuşmaya özen göstermektedirler. Oysaki Türkiye Kürtleri, kamusal alanda (kentlerde) özellikle Kürtçe konuşma gibi bir tutumu benimsemeyi kendileri için dert edinmemektedirler²⁴.

Birey, sosyal kimliğini olumsuz olarak görmüyorsa kendi kimliği ile öne çıkar. Ancak, sosyal kimliğini hakim kimlik içinde olumsuz ya da zayıf olarak algılıyorsa, kendisini mevcut iç-grubundan koparıp daha yüksek statüdeki gruba dahil olmak ister (Özler, 2014: 51). Arap dili ve kültürü modern yaşamı temsil eden bir “üst kültür” konumu kazanmadığından, Kürtler için bir statü göstergesi olmamıştır. Aksine,

²² Suriye’deki iktidarın baskıcı ve içe kapanmacı özelliği nedeniyle Suriye’deki Kürt bölgesi ile ilgili ekonomik verilere ulaşmamız mümkün olmamıştır. Ancak Suriye Kürtleri ile Türkiye Kürtleri arasındaki gelişmişlik farkı çıplak gözle de gözlenebilmektedir. Şehirlerin düzeni, evlerin mimarisi, alt ve üst yapı hizmetleri, pazar ilişkileri bu farkı somut biçimde ele vermektedir.

²³ Sohbetler esnasında; bir yandan aşiret değerlerine (dayanışma, cesaret, fedakârlık, namus, mertlik vb.) büyük değer atfeden insanlar, diğer yandan da ağız birliği etmişçesine kendilerinin Türkiye Kürtleri’nden daha “welatparêz” (yurtsever) olduklarını ifade etmekteydiler. Bunu da, PKK’nın dağ kadrosundaki militanların önemli bir kısmının Suriye Kürtleri kökenli olması ile açıklamaktaydılar. Adeta “yüzlerce gencimiz sizin ‘kurtuluşunuz’ için canını vermektedir”, demeye getiriyorlardı. Bu “fedakarlık”ın onları onure ettiği onların beden dillerinden çok rahat anlaşılıyordu. Suriye Kürtleri’nin Türkiye Kürtleri’ne göre daha “welatparêz” oldukları düşüncesi Türkiye Kürtleri’nde de çok güçlü bir kanıdır. Bu kanıyı destekleyen somut göstergeler de vardır. Birincisi, Suriye’de PKK’ya yardım amaçlı bağışlanan arazilerde hasat toplamaya gönüllü yüzlerce insan katılmaktadır. Bu amaçla mercimek toplayan gönüllülere ait fotoğraflar (1995’li yıllara ait) gösterdiler. İkincisi, yeni kuşak gençlerin tümüne yakınının ismi Kürtçe’dir. Oysaki bu gençler ile aynı kuşak Türkiye’deki gençlerin isimleri Kürtçe’den ziyade dini isimlerdir. Örneğin, görev yaptığımız üniversitedeki öğrencilerin yaklaşık % 80’i Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi illerinden gelmez (Uluç, 2014: 141). Bu öğrenciler içinde Kürtçe isim taşıyan öğrencilerin sayısı çok azdır. Üçüncüsü, Suriye Kürtleri, gündelik konuşmalarında Kürt bölgeleri için “Kürdistan” ifadesini kullanmaktadırlar, oysaki Türkiye Kürtleri’nin gündelik konuşmalarında pek geçen bir ifade değildir. Dördüncüsü, Türkiye Kürtleri, Nevruz kutlamalarını siyasal mücadelenin bir parçası olarak sadece mitinglerde kullanıyorlarken, Suriye Kürtleri Nevruz’u milli bayram havasında, toplumsal yaşamın bir parçası haline getirmişlerdir. Kürtler’in geleneksel kıyafetlerini giyerek bir panayır havası içinde, küçük-yaşlı, yaylalarda piknik yaparak kutlamaktadırlar.

²⁴ Suriye’den Türkiye’ye gelen Kürtler’in Türkiye Kürtleri’ne yönelttikleri en büyük eleştirilerden bir tanesi, Türkiye’deki Kürtlerin kamusal alanda Kürtçe yerine Türkçe’yi tercih etmeleridir.

temsil ettikleri kültür ve sahip oldukları yaşam alışkanlıkları açısından kendilerini Araplar'dan daha “üstün görmek”tedirler²⁵. Türkiye’de ise hem modernleşme hareketi hem bununla bağlantılı kapitalist ilişkilerin Türk dilini hayatın her alanında önemli bir araca dönüştürmesi ve buna eklenebilecek asimilasyon politikaları, Türk ve Kürt kimlikleri üzerinde önemli bir algı oluşturmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak Türk dili ve kültürü Kürtler için bir “yükselme aracı ve statü göstergesi” halini almışken, Kürt dili ve kültürü “köylülük” ve “geri kalmışlık” ile eş anlam kazanmıştır. Bir sosyal sınıf, sosyal grup veya siyasal erk, devletin bastırıcı aygıtları (ordu, polis, mahkemeler vb.) ile ideolojik aygıtlarını (eğitim, din, sanat, basın, edebiyat vb.) bir başka ifade ile siyasal toplum ve sivil toplumu birlikte kullanarak kendisi dışındaki gruplara kendi değer yargılarını kabul ettirmektedir (Vergin, 2003: 77-83). Kürtler ile ilişkilerde Suriye Devleti daha çok devletin bastırıcı aygıtlarına başvurmuşken; Türkiye, devletin bastırıcı aygıtlarının yanında devletin ideolojik aygıtlarını kullanmıştır. Buradan hareketle, Kürtler’in kimliklerini dönüştürme politikaları konusunda Türkiye’nin Suriye’den, göreceli, daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Suriye Kürtleri’nde Kürt milliyetçiliği, aşiret kimliğini reddeden ve onu dışlayan bir kimlik inşa süreci olmak yerine, aşiret aidiyeti ile iç içe geçmiştir. Fuccaro, 1920’lerin sonlarına doğru kurulmuş Hoybun örgütünün söylemi modern yurttaşlık ve ulus fikrine vurgu yapıyor iken, örgüte destek veren aşiret ileri gelenlerinin feodal saiklerle hareket ettiklerinden bahsetmektedir (Fuccaro, 2005: 243). Bu iki olgu (ulusçuluk ve aşiret anlayışı) arasındaki bağ hala kopmamıştır. Örneğin, ideolojik olarak kendini solda konumlandıran ama temel motivasyonu Kürt kimlik talepleri olan, İlerici Demokrasi Partisi’nin (Partiya Demokrata Pêşverû) kurucusu ve genel sekreteri Hemîdê Hecî Derwêş, bir aşiret (Aziza aşireti/kabilesi) reisidir. Parti’nin destekçileri daha çok parti sekreterinin mensup olduğu aşiret üyelerinden oluşmaktadır. Türkiye Kürtleri’nde aksine, hem Kürt siyasal hareketi, kendisi ile gericilikle tanımladığı

²⁵ Görüştüğümüz insanların daha çok aşiret değerleri üzerinden Araplar’a karşı bir üstünlük tasladıklarını gözlemledik. Kendilerini Araplar’dan daha “estetik” (giyim-kuşam, adap ve görenekler) gördükleri gibi, moral değerler konusunda da böyle bir üstünlük iddiasındadırlar. Örneğin, Arapları güvenilmez bulmakla ve hırsız olmak ile itham etmektedirler. Aslında Araplar’a yönelik aynı tutum Türkiye Kürtleri’nde de vardır. Bu algının, 1900’lerin başına kadar çöl bölgesinde yaşayan Şammara, Ineza, gibi temel geçim kaynağı talancılık olan Arap aşiretlerinin tarımın hakim olduğu bölgelerde yaşayan (Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi) Kürt aşiretlerine yönelik saldırılarından ve talancılık kültürlerinden (Gökalp, 1992: 45) kalma değerlendirmeler ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

aşiret olgusu arasına bir mesafe koymakta hem de aşiret düzeni, Kürt milliyetçiliğine ve onu temsil eden kurumlara mesafeli durmaktadır (Kutlay, 2006: 74). Bu tespiti, Türkiye'deki aşiret düzeninin bütünüyle Kürt hareketinin dışında yer aldığı şeklinde görmemek, genel bir sınıflandırma olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Etnik Kimliğin Motivasyonu

Modern kurumlarla daha çok iç içe geçmiş ve göreceli daha güçlü kapitalist ilişkiler içinde yer alan Türkiye Kürtleri'ne oranla, kapitalist ilişkilerin çok zayıf kaldığı, nüfus yapısı ve üretimde kullanılan teknikler itibarıyla kırsal tarım yapısı özelliği gösteren Suriye Kürtleri'nde Kürt kimlik bilincini daha güçlü kılan bir takım toplumsal ve siyasal dinamikler bulunmaktadır:

I. Yirminci yüzyılın başında, Irak ve İran'daki Kürtler gibi Suriye Kürtleri de Türkiye'de palazlanan ve yayılan Kürt milliyetçiliğine katkıda bulundular, ama daha çok etkilendiler (Jwaideh, 1999: 275). Özellikle İstanbul'da faaliyet gösteren Kürt entelektüel grubu ki daha çok Kürt aristokrat aile çevrelerinden, din adamı ve aydınlardan oluşmaktaydı, çoğunluğu 1925'te Şeyh Said isyanı sonrası Suriye'ye kaçtı: Bedirhaniler, Cemilpaşazadeler, aşiret üyelerinin bir kısmı ile Suriye'ye kaçan Haco Ağa, Şeyh Said'in ailesinin bir kısmı (Bkz. Bajalan, 2010). Suriye Kürtleri'nin milli bilinçlerinin şekillenmesinde, 1925 sonrası Türkiye'den Suriye'ye göç eden bu göçmenlerin politik, kültürel faaliyetleri etkili oldu (Fuccaro, 2005: 232).

Fransa'nın mandası hükmünde olan Suriye coğrafyasında oluşan nispi özgürlük ortamı içinde Kürt siyasal hareketi bir serbestiyet ortamı buldu²⁶. Suriye Kürtleri'nin kendisi ile ilgili anekdotlar aktardıkları, nüktedan tarafı çok güçlü ve tartışmasız en büyük Kürt halk şairi kabul edilen Cegerxwîn, neredeyse şiirlerinin tümünü burada ve bir din alimi olması hasebiyle (daha sonra dini düşüncüyü terk edip sosyalist bir anlayışa yöneldi) halkın içinde yazdı. Suriye'deki birçok Kürt'e politik bir kimlik

²⁶ Fransız mandası altında da Kürtler tam anlamıyla serbest hareket edemediler. Örneğin amacı Türk devletine karşı siyasi olaylar gerçekleştirmek olan Hoybun örgütüne katılanlara 1928'de ağır yaptırımlarda bulunulmuş, Sünni-Arap çoğunluğu memnun etmek adına Kürtler'in Suriye'deki kültürel faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmiştir (Montgomery, 2007: 43-44). Fransız manda yönetimi döneminde Kürt siyasal hareketinin Suriye'deki faaliyetleri için hayatının büyük bir bölümünü Suriye Kürt bölgesinde geçirmiş Cegerxwîn'in hatıralarına bakılabilir. (Bkz. Cegerxwîn, 2003).

kazandıran, Ağrı isyanında etkili olan ve ilk Kürt siyasi partisi kabul edilen Hoybun (Xoybûn-Özgürlük) Cemiyeti, 1927-1930 yıllarında burada faaliyet gösterdi (Izady, 2004: 378-379).

Hoybun'un kırsaldaki Kürt aşiretlerinden destek bulmak üzere 1927 yılından sonra yürüttüğü faaliyetlere Türkiyeli bir Kürt olan Heverkan aşiret reisi Haco Ağa katılmış ve Suriye Kürt bölgesi olan Cezire yöresinde olduğu gibi Nusaybin, Mardin ve Midyat çevresinde etkin bir rol oynamıştır. Gerçi Hoybun'un Suriye'deki faaliyetleri gözle görülecek sonuçlar elde edecek kadar etkili olmamıştır, ancak örgüt mesajını toplumun geniş kesimlerine yayabilmiş ve Suriye Kürtleri'nin farklı kesimlerinden destek bulacak takipçiler edinebilmiştir (Fuccaro, 2005: 244-247). Türkiye Kürtleri'nden olan Osman Sebri ve Nurettin Zaza bir grup arkadaşlarıyla Kürtler için kültürel ve yerel özerklik savunan Suriye Kürt Demokrat Partisi'ni (S-KDP) kurdular (Izady, 2004: 386). Hazırladığı ve bugün neredeyse herkesin üzerinde mutabakata vardığı Kürtçe Latin alfabenin kurucusu Celadet Bedirhan, Hawar ve Ronahî dergilerini burada çıkardı. Memduh Selim Beg, Kamuran Ali Bedirhan ve İhsan Nuri Paşa gibi Kürt hareketinin tarihi simaları Şeyh Said isyanı sonrası siyasi ve kültürel faaliyetlerini yine burada yürüttüler (Kreyenbroek, 1994: 79).

II. Türkiye Kürtleri'nde olduğu kadar Suriye Kürtleri'nde dini duygu, etnik kimlik bilinci önünde önemli bir manipülasyonun aracı haline gelmedi. Örneğin Suriye'deki Arap-İslam anlayışı, Kürtler'in İslam anlayışını etkileyecek sosyolojik bir enstürmana dönüşmedi ya da dönüştürülemedi. Oysaki Türkiye'de Türk-İslam sentezciliğine dayanan din anlayışı (Milli Görüş, Nurculuk, Süleymancılık, ülkücülük vd.), Özellikle eğitim görmüş, Kürtler'in İslam anlayışını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Suriye Kürtleri'nde din - kentte örgütlenmesine izin verilmediği için - günlük yaşam alışkanlıklarına çok fazla müdahale edecek konumda değildir. Din, köylük yerde dahi çok baskın bir olgu değildir. Örneğin, köylerde kızların çoğunun başı açıktır. Sosyalist Baas rejimi Suriye toplumunu ekonomiye dayanan alt yapı kurumları ile değil ama siyasal ve kültürel üst yapı kurumları aracılığıyla göreceli sekülerleştirmiştir. Suriye Kürt bölgesinin bütün şehirlerinde (Haseke, Kamışlı, Amude, Tiltemir vd.) dikkate değer bir Hıristiyan nüfus (Süryani ve Ermeni) yaşamaktadır. Bu nüfus modern bir yaşam biçimine sahiptir. Örneğin Haseke'nin en modern semtleri bu Hıristiyan guruplara aittir. Hıristiyan olan bu grubun yaşam biçimi Kürt'lerin değer yargılarını etkilediği düşünülebilir. Kürt'lerin kendileri ile

aynı dini paylaşan Araplar'a atfetmediği değeri ve saygıyı Hıristiyan Süryani ve Ermeniler'e yöneltmesi bu düşünceyi desteklemektedir²⁷. Bunun yanında, Suriye'deki rejimin ideolojik olarak kendisini yakın gördüğü Sovyet Rusya ile olan kültürel ilişkileri çerçevesinde üniversite eğitimini 1990'lı yıllarda Rusya'da alan birçok Kürt genci, aldıkları eğitimin yanında Rus kızlarla yaptıkları evlilikler ile Kürt entelektüel aklının sekülerleşmesine etkide bulunduğu düşünülebilir. Rusya'da okuyan Kürt gençleri her yıl, birlikte okudukları Arap ve Süryani gençlerle Haseke'de Ekim devriminin yıl dönümünde bir araya gelir, devrimi kutlarlar.²⁸

III. Fransız manda yönetiminin bitiminden sonraki bağımsızlık dönemi, Arap milliyetçilik fikrinin sosyal, ekonomik ve siyasal yaşama hakim olduğu ve azınlık yanlısı yönelimlerin kararlılıkla bastırıldığı bir dönemdir. Sistemin inkarcı ve dışlayıcı tutumu Kürtlük bilincini besleyen bir motivasyonun aracı olmuştur. Suriye Devleti, Kürtler'in varlığını bölücülük ile ilişkilendirmiş, Kürt kimliğini siyasallaştırmıştır. Kürtler'in varlığını bir bütün halinde devletin birlik ve bütünlüğü için bir tehdit unsuru biçiminde değerlendirmiştir. Bunun sonucu, Kürtler'in kendi kültürel kimliklerini ifade etmelerine ve örgütlenmelerine izin vermediği gibi Kürtler'i Arap kültürü içinde kaba bir yöntemle (Kürtler'in elindeki arazileri onlardan alıp, Kürt nüfusu içine yerleştirdiği Araplar'a dağıtmak gibi) asimile etmeye çalışmıştır (Montgomery, 2007: 32). Suriye Devleti'nin söz konusu algısı ve uygulamaları belirli ölçülerde diğer ülkelerin - Irak, İran ve Türkiye - uygulamaları ile örtüşmektedir. Uygulamalar arasındaki benzerlik komşu ülkelerde yaşayan Kürtler arasında "ortak bir kaderi paylaşma" duygusu geliştirdiği söylenebilir.

Türkiye'de Kürt kimliği sistem tarafından bir tehdit unsuru biçiminde algılanmış ve bu yönde önemli uygulamalar hayata geçirilmişse de Türkiye'deki uygulamalar Suriye'deki uygulamalar kadar sert olmamıştır. Türkiye'de devlet, vatandaşlık hukuku açısından kendini Türk kabul eden herkesi

²⁷ Suriye Kürtleri, ortalama her Müslüman gibi dini inanç konusunda kendilerini Hıristiyan olan bu topluluklardan daha üstün görmeye çalışırken, medeni ilişkilerde ve yaratıcılıkta (ticaret ve sanat gibi) söz konusu Hıristiyan grupları hem Araplar'dan hem kendilerinden daha gelişmiş bulmaktadırlar.

²⁸ Suriye Kürt bölgesini ilk ziyaretimiz Ekim devrimine denk gelmişti. Ekim devrimi kutlamalarına bizi de davet ettiler. Kutlamaya Arap, Kürt, Ermeni ve Süryani gençler eşleri ile katıldılar. Arapça, Kürtçe, Ermenice ve Süryanice müzik eşliğinde eğlendiler. Etkinliğe katılan Rus kökenli kadınların sayısı dikkat çekecek düzeydeydi.

kucaklamıştır (Laçiner, 1991: 5). Oysaki Suriye'de devlet, etnik farklılığı adeta soy-sop üzerinden değerlendirmiş ve pratikte Kürtleri Arap kimliğinin bir parçası olarak görmemiştir²⁹. Bu uygulamanın çarpıcı bir örneği 1962'de Haseke'de yapılan nüfus sayımına göre, 1945'ten sonra Türkiye'den geldikleri gerekçesi ile 100 bini aşkın Kürt'ün vatandaşlık haklarından mahrum edilerek vatansızlaştırılmasıdır (Özkaya, 2006: 95). Yabancı (ecanib) kapsamında tutulan bu insanlar ne mal-mülk edinebilmekte ve ev kiralayabilmekte ne yurt dışına seyahate çıkabilmekte ne eğitim hakkına sahip olabilmekte ne de herhangi bir devlet kurumunda iş edinebilmekteydiler. Yabancı statüsündeki Kürtler'in bir kısmına askerlik yaptırıldığı halde vatandaşlık hakkı tanınmamıştır³⁰. Beşar Esad'ın 2011 yılında yürürlükten kaldırdığı bu yasanın yürürlükte olduğu dönemde insanlar, örneğin edindikleri gayrimenkul tarzı taşınmazı eş-dost üzerine geçirme yoluna gitmekteydiler³¹. Bu uygulama açık etnik ayrımcıydı. Örneğin, 1915 olayları sonrasında Suriye'ye kaçmış Ermeniler ya da bu olaylar sırasında Türkiye'de kalmış ancak 1925 Şeyh Said isyanı sonrasında Diyarbakır, Batman, Mardin ve Cizre kırsalındaki yurtlarından ayrılıp Kuzeydoğu Suriye'ye (Cezire) inmiş olan Ermeni, Süryani ve Keldani gruplar ve 1933 yılında Irak Kürt bölgesinden gelen Asuriler bu vatandaşılaştırma politikalarının dışında tutulmuş, Baas rejimi tarafından Suriye'nin asli unsurları kabul edilmişlerdir (Kürt Tarihi Dergisi, 2012: 27).

Kürt bölgesini Araplaştırma politikaları gereğince Hafız Esad öncesi Baas iktidarları döneminde başlatılan ve Esad iktidarı döneminde 1976'ya kadar devam edecek uygulamalar çerçevesinde sınır boyunca kurulmuş 40 "model köy"e Arap aileler yerleştirdi (Özkaya, 2006: 98). Örneğin Kamışlı ile Derbesiye arasında 58 km mesafede - "Arap Kuşağı" (al-hızam al-arabi) kapsamındaki bu politika çerçevesinde - bu türden yedi köy inşa edilmiştir. Bu köylerde, 1990'lı yılların başında, 15.000 ile

²⁹ "Ben, Beyrut Arap Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1992 yılında bitirdim. Lisans eğitimi sonrası doktora yapmak gönlümden geçiyordu. Ancak Kürt olduğum için Suriye'de üniversitelerin beni çalıştırmayacağını düşündüm ve doktora yapmaktan vazgeçtim." (Kaynak: Avukat Mihemed Emin Hemo/Haseke-Suriye)

³⁰ Haseke'ye 2008 yılında yaptığımız ziyaret esnasında tanıştığımız Mahmude Uso isimli yetmişli yaşlarda bir Kürt, kendisine dört yıl askerlik yaptırıldığı halde vatandaşlık hakkının verilmemesinden yakınıyordu.

³¹ Abdülaziz Hacı Eyo, ailesi zamanında Türkiye'den Suriye tarafına geçmiş, ecanib (yabancı) statüsünde bir Türkiye Kürt'üdür. Amcazadeleri Mardin/Derik'e bağlı Kendal köyünde oturmaktadırlar. Suriye'de iç savaş başladıktan sonra Türkiye'ye geldi ve Türk vatandaşlığı hakkı kazandı. Suriye'yi ziyaretimizde kendisi ile tanıştık. Kendisine ait dört dükkân, bir ev ve özel otomobili vardı. "Bunların hiç biri benim üzerime kayıtlı değil, eş-dost üzerine kayıtlıdır" demişti.

17.000 arasında insan yaşadığı tahmin edilmektedir (Vanlı, 1994: 166). Suriye hükümeti, bu proje kapsamında Kürtler'e ait arazileri ellerinden alarak Rakka civarından getirip bu köylere yerleştirdiği Araplar'a dağıtmıştır.

Türkiye-Suriye-Irak sınır bölgesinde yer alan 340 köyde yaşayan Kürt köylüsü zorla köylerinden çıkarılmış ve Kürtler'in yaşamadığı Deyr el-Zor gibi Suriye'nin iç bölgelerine sürülmüştür. 1963'te iktidara el koyan Baas partisinin Kürt bölgesi için "Cezire'yi ikinci bir İsrail olmaktan kurtaralım" (Hür, 2015; Montgomery, 2007: 128) sloganının tecessüm etmiş hali olan bu proje ile Kürtler'in elindeki bazı topraklar Araplar'a verilmiştir. Örneğin, Afrin ve Kobani'de geniş arazilere sahip birçok ailenin elindeki topraklar devlet tarafından istimlak edilmiştir. Bu uygulamalar dışında, Türkiye'deki uygulamaya benzer bir şekilde Kürtçe yer adları Arapça isimler ile değiştirilmiş, Kürtçe isimler yasaklanmıştır (Montgomery, 2007: 126).

IV. Devlet farklı etnik ve mezhepsel gruplar arasında eşitsizlikler yaratmakta ve bu dengeyi korumak adına da kendini hakem tayin etmektedir. Devletin bu politikası Kürtler ile Araplar arasındaki ilişkileri de belirlemektedir. Suriye Kürtleri ile Araplar arasında var olan husumet ve karşılıklı dışlama, Kürt kimlik bilincini besleyen önemli bir diğer kaynaktır. Türkiye Kürtleri'nde "husumet" ve kızgınlık daha çok devlete karşı iken, Suriye Kürtleri'nde hem devlete hem Arap topluluğuna karşıdır. Türkiye'de Türkler ile Kürtler arasında belli ölçüde sağlanmış ekonomik ve sosyal entegrasyon Suriye'de Araplar ile Kürtler arasında gerçekleşmemiştir (Haşimi, 1998: 329). Araplar'ın devletin Kürt politikasına sadece moral anlamda değil, kolluk kuvvetlerinin misyonunu üstlenecek şekilde sundukları destek, Kürtler'in kolektif bilincinde çok daha büyük bir mağduriyet algısı oluşturmaktadır. Kamışlı'da 12 Mart 2004 tarihinde Deyr el-Zor'dan Araplar ve Kamışlı'dan Kürtler arasında oynanan futbol maçı ile başlayan ve daha sonra diğer Kürt kentlerine yayılan ve onlarca insanın yaşamını kaybettiği olayların, devletin bastıracağı bir asayiş sorunu olarak kalmaması, Araplar'ın işi Kürt işyerlerine saldırıya kadar vardırımları - bazı Arap aşiretleri Kürtler'in yanında yer almışsa da - bu algıyı pekiştiren somut gelişmelerden bir tanesidir (www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=109505). Bir kriz ve kaos durumunda Araplar'ın saldırılarına maruz kalacakları kaygısı Suriye Kürtleri'nde çok açık bir şekilde

gözlenmekte, Kürtler, bu kaygılarını yüksek bir sesle dile getirmektedirler. Arapların şehrin yarısına ya da daha fazlasına hakim olduğu Haseke kent merkezinde yaşayan Kürtler'de bu kaygı daha yüksektir.

V. Abdullah Öcalan önderliğinde 1970'li yıllarda örgütlenmeye başlayan ve 1978'de kuruluşunu ilan eden PKK, 1980 darbesinden hemen önce 1979 yazında Suriye'nin kontrolündeki Bekaa vadisine yerleşti. Abdullah Öcalan da Şam'da ikamet etmekteydi (Bila, 2004: 27-28). Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarıldığı 1999 yılına kadar, Suriye'nin Türkiye ile Hatay ve özellikle Fırat nehri bağlamında yaşadığı "su sorunu" PKK'ya yirmi yıl süreyle Suriye Kürtleri'ni içinde rahat hareket etme ve kimlik bilinci oluşturma olanağı kazandırmıştır (Özkaya, 2006: 99). Partiye Yekîtiya Demokratik-Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) Suriye iç savaşının hemen başında, kısa bir sürede bütün Kürt bölgelerinde (Cezire, Kobani ve Afrin) örgütlenmesinde geçmişteki bu ilişkilerin etkisi büyüktür.

Suriye'de İç Savaş ile Gelişen Süreç

Son birkaç yıldır Suriye'de başlayan iç savaş, Suriye ile Türkiye Kürtleri'nin ilişkilerini başka bir boyuta taşıdı. Bu süreçle birlikte, aşiret üzerinden tanımlanan ilişkilerin etkisi bir kerte azalırken, etnik kimlik üzerinden tanımlanan ilişkilerin önemi arttı. Suriye'de bir anda ortaya çıkan otorite boşluğu üzerine kısa sürede önemli bir silahlı güce dönüşen PYD, Kürtler'in yaşadığı üç bölgede (Cezire, Kobani ve Afrin) kontrolü ele geçirerek bu üç bölgeyi tek taraflı olarak üç kanton biçiminde siyasal bir yapıya dönüştürdü (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kurtler-ozerklik-ilan-etti>). Bir süre sonra, önce Serekaniye'de El Nusra güçlerine ve daha sonra IŞİD militanları ile şiddetli çatışmalar yaşayan PYD, bir anda Suriye muhalefeti içinde - dünya kamuoyunda - dikkatleri üzerine çeken grup haline geldi. PYD'nin Serekaniye'yi El Nusra'ya karşı savunması, verdiği büyük kayıplara karşın Kobani'yi IŞİD'e teslim etmeyerek uluslararası hava gücünün desteği ile Ocak-Şubat 2015'te IŞİD'i Kobani'den püskürtmesi ve en son, Haziran 2015'te IŞİD'i Tel Abyad'tan çıkarması (<http://haber.com>), PYD'yi Suriye ve Türkiye Kürtleri için "milli" bir gurur kaynağı haline getirmiştir. Ayrıca Türkiye'den binlerle ifade edilen gencin (4. 500 kişi tahmin edilmektedir³²) PYD'ye katılması ve önemli bir kısmının hayatını

³² 03.07.2015 tarihinde CNN Türk'te yayınlanan "Eğrisi Doğrusu" programında Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) üyesi Atilla Sandıklı'nın telaffuz ettiği rakamdır.

kaybetmesi - kaldı ki katılımlar ve ölümler hala devam etmektedir - Suriye ile Türkiye Kürtleri arasında güçlü bir kader birliği algısı oluşturdu.

Sınır boyunda yaşayan Türkiye Kürtleri için IŞİD'in saldırıları sadece etnik aidiyet içinde oldukları soydaşlarına karşı değildir, aynı zamanda kan bağı içinde oldukları akrabalarına ve mensup oldukları aşiret üyelerinedir. Bundan dolayı, Kürt bölgesine saldırıların bu iç içe geçmiş üç kimliği karşılıklı beslediği ve son kertede Kürtlük bilincine ciddi katkıda bulunduğu söylenebilir: "Irakta başlayan fakat daha sonra Suriye Kürtleri'ni de kapsayan IŞİD tehdidi, bölgesel denklemde Kürt siyasetinin ortak ötekisi işlevini üstlendi. Ortak öteki ve tehdit algısı da ortak bir Kürt kamuoyunun doğuşuna zemin hazırladı" (Dalay, 2015). Suriye'de yaşanan söz konusu olayların Kürt kimlik bilincini daha güçlü hale getirdiği 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) aldığı oy oranından anlaşılmaktadır. Kürt siyasal hareketini temsil eden siyasal partiler 2015 genel seçimleri öncesindeki seçimlerde oyların ortalama % 5-6'sını alabilmişken, 7 Haziran seçimlerinde HDP oylarını yüzde yüz arttırarak oyların % 13,12'sini almıştır (<http://www.ysk.gov.tr>). Suriye'deki gelişmeler, alınan bu oy oranları için tek neden değilse de, çok önemli bir etkidir ³³.

SONUÇ

Suriye Kürtleri, ilk önce sınırın çizilmesi ve daha sonra mayınların döşenmesi ile Türkiye Kürtleri'nden önemli bir kopuşu yaşamıştır. Bununla beraber, her iki topluluğun ilişkileri döneme göre farklı yoğunlukta devam etmiştir. Suriye Kürtleri'nin Türkiye Kürtleri ile ilişkileri, yoğunluk düzeyi açısından üç döneme ayrılmaktadır: (1) siyasi sınırların varlığına rağmen ilişkilerin belli bir düzeyde devam ettiği 1921-1960 arası dönem, (2) mayınların döşenmesi ile ilişkilerin büyük kopuş yaşadığı 1960-2000 yılları arası dönem ve (3) Türkiye ile Suriye Devleti arasında ilişkilerin düzeldiği, kitle iletişim araçlarının

³³ 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan erken genel seçimde HDP'nin oyları % 10,76'ya düşmüştür. Birincisi, Türkiye genelinde katılım oranı % 85,2 iken, Türkiye'nin doğu illerinde katılım (HDP'nin en çok oy aldığı iller) yaklaşık % 76-77 olmuştur (<https://sonuc.ysk.gov.tr>). Yani HDP seçmeninin önemli bir kısmı AKP'ye yönelmemiş, sandığa gitmemiştir. HDP'nin en çok oy aldığı bu illerde seçmenin sandık başına gitmemiş olması siyasal protesto şeklinde değerlendirilebilir. Oy kullanmamanın bu süreçte tekrar başlayan çatışma ortamı ile ne kadar ilişkili olduğu araştırılmaya değerdir. İkincisi, seçim sonuçlarının (7 Haziran 2015) bir hükümet çıkarmaması Türkiye'nin batısında olduğu gibi Kürt seçmeninde de istikrarsızlık korkusu yarattığı, bundan dolayı, kerhen de olsa, bu seçmen grubunun bir kısmının AKP'ye yöneldiği düşünülebilir.

ilişkileri kolaylaştırdığı ve iç savaşla beraber Suriye'den Türkiye'ye mülteci akınının yaşandığı 2000'den günümüze kadar devam eden dönem.

Suriye Kürtleri ile Türkiye Kürtleri'ni toplumsal yaşam ve etnik kimlik bilinci konusunda karşılaştırmaya dayanan çalışmamızda ulaştığımız sonuçlar şunlardır: 20. Yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana, Suriye Kürtleri Türkiye Kürtleri'nden izole edilmeye çalışılmasına rağmen, iki topluluk arasındaki ilişkiler hala zindeliğini korumaktadır. Bunun iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi, Suriye ve Türkiye Kürtleri'nin ilişkilerinin sadece etnik kimliğe ve ortak dile dayanmaması, ilişkileri daha güçlü kılan akrabalık ve aşiret bağlarının varlığı; ikincisi, uzun yıllar görüşmeler sekteye uğramış olmasına rağmen sınırın her iki tarafında aşirete dayanan geleneksel kültürün değişime direnen özelliği ve bu ilişkileri çözecek güçlü üretim ilişkilerinin olmamasıdır.

Suriye Kürtleri'nin siyaset ile ilişkilendirilen etnik kimlikleri, hukuksal bağ içinde oldukları ülke tarafından devletin bekası ve varlığı için birer tehdit unsuru biçiminde görülmüştür. Onları tehdit olmaktan çıkarmak adına dil ve kültürlerine yönelik alınan tedbirler doğrultusunda Suriye Kürtleri, buldukları ülkenin hakim kültürü içinde eritilmek istenmiştir. Suriye Kürtleri'nin yaşadığı bu süreç önemli ölçüde Türkiye Kürtleri için de geçerlidir. Hem Suriye hem Türkiye'de Kürt dili ve kültürüne getirilen yasaklar dil konusunda iki topluluğu sınırlı düzeyde de olsa birbirine yabancılaştırmıştır.

Türkiye Kürtleri'ne göre sosyal ve ekonomik açıdan daha az gelişmiş olmalarına rağmen, Suriye Kürtleri'nin etnik kimlik bilinci daha güçlüdür. Suriye Kürtleri'nin tarihsel süreçte yaşadığı deneyimler, Suriye'deki siyasal düzenin Türkiye'deki siyasal düzenden çok daha dışlayıcı ve ayırıcı tutumu, Araplar'ın sistemden aldıkları destekle yerine göre geliştirdikleri saldırgan tutum, Suriye Kürtleri'nde kimlik bilincini çok daha güçlü kılmıştır. Türkiye'deki sistem, vatandaşlık hukuku temelinde Kürtler'e tanıdığı anayasal haklarla, Türkiye Kürtleri'nin sistemle bütünleşmelerinde ve kimlik özelliklerini kaybetmelerinde daha başarılı olmuştur.

Son üç-dört yıldır Suriye'de yaşanan iç savaşın yarattığı fiili duruma dayanarak Kürt bölgesinin "özerkleşmesi" ve Kürtler açısından bu kazanıma yönelik bazı grupların (İŞİD gibi) saldırıları Suriye ve Türkiye Kürtleri'nde kader birliği algısını ve etnik aidiyet duygusunu olabildiğince yüksek bir düzeye

ıkarmıştır. Arabalık ve aşiret aidiyeti bir kerte azalırken etnik aidiyet ve ortak kader birliği duygusu daha güçlü ortak bir değere dnşmştır.

Sınırları içinde yer aldıkları ülkelerin siyasal sistemlerinin ekonomik ve siyasal uygulamaları altında farklı sosyolojik süreçlerin konusu olmakla beraber; aşiret ve akrabalık ilişkileri, ortak dil, ortak müzik, ortak din/örf ve adet, aynı siyasi kader ve aynı mağduriyet psikolojisi Suriye Kürtleri'ni olabildiğince Türkiye Kürtleri'ne benzetmektedir. Son tahlilde, fiziki sınırlar her iki topluluğu bütünüyle birbirine yabancılaştıramamış ve Suriye ile Türkiye Kürtleri şahsında sosyoloji siyasete galip gelmiştir.

SUMMARY

The Kurds in Syria have been living along the border between Turkey and Syria as neighbors with the Kurds in Turkey. They were considered as one community in the same geography until the borderline between these two countries was drawn at the beginning of the 20th century. The Kurds in Syria, who are related to the Kurds who live in Turkey with a three-layer bond, i.e. bloodline, tribal line and ethnic identity, are an integral part of the Kurdish community.

The Kurds in Syria have been living under a different political system than the Kurds who live in Turkey for almost a century. Both the Kurds in Syria and the Kurds who live in Turkey were considered as a threat for the unity of the state, and in this regard they were subjected to certain policies.

The policies of both Syrian and Turkish governments have affected the sociology of the Kurds in Syria and the Kurds who live in Turkey. Naturally, these policies created some cultural and political differences between these two communities. As a result of the policies implemented by the governments of their respective countries, the Kurds in Syria and the Kurds who live in Turkey have experienced alienation, particularly in language, at certain level. However, they have preserved their common characteristics in terms of bloodline, tribal line and ethnic identity to a large extent. Although the Kurds in Syria demonstrate a more traditionalist social structure than the Kurds who live in Turkey, they possess a higher sense of ethnic identity than the Kurds in Turkey, particularly because of more exclusionist policies of the Syrian regime and also due to some other historical and social reasons. Following the outbreak of civil war in Syria, the Kurds in Syria have attained a de facto "political status" and the incursions to the Kurdish region have carried the relationship between the Kurds in Syria and the Kurds who live in Turkey to a level beyond kinship and tribal belonging and created a sense of ethnic identity that leads to sense of ethnic belonging, especially within the last few years. As a last analysis, political borders were unable to separate the Kurds in Syria from the Kurds in Turkey in terms of social relations and sense of identity and belonging.

KAYNAKÇA

- Ankara Antlaşması, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ankara_Antla%C5%9Fmas%C4%B1_\(1921\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ankara_Antla%C5%9Fmas%C4%B1_(1921))
Erişim tarihi: 02.02.2016.
- Aydın, M. (2013). Kültür Sosyolojisinin Temel Kavramları. Köksal Alver, Necmettin Doğan (Ed.). *Kültür Sosyolojisi* içinde (s. 47-68). Ankara: Hece Yayınları.
- Bajalan, D. R. (2010). *Jön Kürtler*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 262/764/15, Sene; 1923; akt. Ögüt, Tahir (2011) "Milli Sınırların Oluşumu Sürecinde Güneydoğu Anadolu'da Kaçakçılık Ekonomisi", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XXXI, Sayı: II, s. 91-122.
- Beşikçi, İ. (1992). *Doğu Anadolu'nun Düzeni*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Bila, F. (2004). *Hangi PKK?* Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1994). *Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Bostancı, N. (1999). *Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bozbuğa, R. (2014). Kurdish Population in Syria. <https://bozbuga.wordpress.com/2014/09/21/kurdish-population-in-syria/II-more-76>
(Erişim tarihi: 16.06.2015.)
- Bruinessen, M. V. (1994). Kürt Toplumunu, Etnisite, Ulusçuluk ve Mülteci Sorunları. Kreyenbroek-Sperl (Der.). *Kürtler* içinde (s. 38-72). İstanbul: Cep Kitapları.
- Bruinessen, M. V. (2003). *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cegerxwîn (2003). *Hayat Hikayem*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Çözüm Süreci'nde Mayın Sorunu. www.ankarastrateji.org/.../cozum-sureci-nde-mayin-sorunu-716 Erişim tarihi: 10.01.2015.
- Dalay, G. (2 Mart 2015). IŞİD ile Mücadelenin Şekillendirdiği Bölgesel Kürt Siyaseti. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/isid-ile-mucadelenin-sekillendirdigi-bolgesel-kurt-siyaseti> Erişim tarihi: 07.07.2015.
- Dünden Yarına Suriye Kürdistanı. (Ekim-Kasım 2012). Kürt Tarihi Dergisi, Sayı: 3, s. 26-31.
- Eagleton, T. (2005). *Kültür Yorumları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Ergil, D. (1986). *İdeoloji Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık*. Ankara: "S" Yayınları.
- Erkan, R., Bozgöz, F. (2003). Kabile-Aşiret, Asabiyet ve Savaş. *Doğu-Batı*, Sayı: 24, Yıl: 6.
- Fanton, S. (2001). *Etnisite; Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Fuccaro, N. (2005). Manda Yönetimi Suriyesi'nde Kürtler ve Kürt Milliyetçiliği: Siyaset, Kültür ve Kimlik. Abbas Vali (Der.). *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri* içinde (s. 231-260). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Gökalp, Z. (1992). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Haldun, İbn. (2014). *Mukaddime – I*. Süleyman Uludağ (Haz.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Hama Katliamı, https://tr.wikipedia.org/wiki/Hama_Katliam%C4%B1 .Erişim tarihi: 05.02.2016.
- Haşimi, H. (1998). Güneydoğu: Hemen Şimdi! *Yeni Türkiye*, Yıl: 4, Sayı: 21, 328-331.
- Hür, A. (26.10.2014). Selahaddin Eyyubi'nin Çocukları: Suriye Kürtleri. www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/selahaddin_eyubinin_cocuklari_suriye_kurtleri_1221178. Erişim tarihi: 10/01/2015.
- IŞİD Kobani'den Çıkarıldı. <http://haber.com-suriye-insanhaklari-gozlemevi-isid-kobani-den-6905525-haberi/> Erişim tarihi: 07.07.2015.
- Izady, M. (2004). *Kürtler*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Jwaideh, W. (1999). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, İ. (2006). *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kohn, H. (2012). Milliyetçilik Fikri. Mümtazer Türköne (Der.). *Milletler ve Milliyetçilikler* içinde (s. 131-146). İstanbul: Etkileşim Yayınlar.
- Kreyenbroek, P. (1994). Kürt Dili Üzerine. Kreyenbroek-Sperl (Der.). *Kürtler* içinde (s. 73-87). İstanbul: Cep Kitapları.
- Kutlay, N. (2006). *Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Laçiner, Ö. (1991). Kürt Sorunu Nasıl Bir Misyondur. *Birikim Dergisi*, Sayı: 25, 3-7.
- Mardin, Ş. (2011). *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Melucci, A. (2014). Süreç Olarak Kolektif Kimlik. Fırat Mollaer (Der.). *Kimlik Politikaları* içinde (s. 79-104). Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Montgomery, H. (2007). *Suriye Kürtleri*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Özkaya, A. N. (2006). Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti'nin Politikaları. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 8, 90-116.
- Özler, H. (2014). *Siyaset Psikolojisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Parekh, B. (2014). Kimliğin Mantığı. Fırat Mollaer (Der.). *Kimlik Politikaları* içinde (s. 53-76). Ankara: Doğubatu Yayınları.
- PKK'nin Üçte Biri Yabancı, http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/Pkknin-ucte-biri-yabanci_519802, Erişim tarihi: 04.08.2015.
- Sencer, M. (1993). *GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması*. Ankara: GAPKİ.
- Smith, A. (2014). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Suriye ile Vize Kalktı İşbirliği Konseyi Kuruldu. (17 Eylül, 2009). <http://www.hurriyet.com.tr/suriye-ile-vize-kalkti-isbirligi-konseyi-kuruldu-12498596>, Erişim tarihi: 09.02.2016.
- “Suriye’de Maç Kavgası: 27 Ölü, 120 Yaralı”, www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=109505 Erişim tarihi: 14.07.2015.
- Suriyeli Gelin Patlaması, <http://www.guneydoguguncel.com/suriyeli-gelin-patlamasi-2029h.htm>. Erişim tarihi: 10.08.2015.
- “Suriyeli Kürtler Özerklik İlan Etti”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kurtler-ozerklik-ilan-etti> Erişim tarihi: 07.06.2015.
- Uluç, A. V. (2007). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneği'nde Siyasal Katılım*. (Basılmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uluç, A. V., Karasu, M. A. (2015). Kente Yerleşmiş Aşiret Üyelerinin Kentleşme Eğilimleri Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Cilt: 13, Sayı: 25, 201-232.

Uluç, A. V. (2014). Üniversite Eğitim Sürecinin Siyasal Değerlere Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğrencileri Örneğinde. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, Cilt: 3, Sayı:2, 132-154.

Vanlı, İ. Ş. (1994). Suriye ve Lübnan'da Kürtler. Kreyenbroek-Sperl (Der.). *Kürtler* içinden (s. 147-175). İstanbul: Cep Kitapları.

Vergin, N. (2003). *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Yıldırım, S. (2015). Türkiye Dışındaki Kürtler. Adnan Demircan (Ed.), *Kürtler-1 (Tarih, Toplum, Din)* içinde (s. 509-552). İstanbul: Nida Yayınları.

Yüksek Seçim Kurulundan Duyuru.

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Cution%20Folders/Secmenlsemli/Secimler/2015MV/D.pdf> Erişim tarihi: 14.09.2015.

26. Dönem Milletvekili Genel Seçimi Sandık Sonuçları.

<https://sonuc.ysk.gov/module/GirisEkranı.jsp> Erişim Tarihi: 02.02.2016.